

HELSINGIN YLIOPISTO

Muunlajisten eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tiedontuotannon haastajana

Queer-ekologinen aineistoanalyysi Äärin (2025) ja Auerin (2021) teksteistä

Sukupuolentutkimuksen maisteriohjelma

Maisterintutkielma

Laatija:

Enni Määttä

Ohjaajat:

Dosentti, vanhempi yliopistonlehtori Kuura Irni
Yliopistotutkija, ohjelman johtaja Heidi Härkönen

7.5.2026

Helsinki

Työn nimi: Muunlajisten eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tiedontuotannon haastajana. Queer-ekologinen aineistoanalyysi Auerin (2021) ja Äärin (2025) teksteistä

Tekijä: Enni Määttä

Kuukausi ja vuosi: toukokuu 2026

Sivumäärä: 60

Avainsanat: muunlajisuus, sukupuolen moninaisuus, seksuaalisuuden moninaisuus, nautinto, seksuaalinen toimijuus, lajityypillisuus, cisheteronormatiivisuus, ihmiskeskeisyys, epistemologia, queer-ekologia, feministinen tietentutkimus

Tiivistelmä:

Tämän tutkielman aiheena ovat muunlajisten eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus ja sen epistemologinen merkitys. Tutkielmani osallistuu sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvään yhteiskunnalliseen keskusteluun tarkastelemalla länsimaisessa kulttuurissa syntyneitä tiedollisia rakenteita, joihin nämä keskustelut perustuvat. Tutkielmani yhdistää sukupuolentutkimusta ja biologista tutkimusta, ja näin se tuottaa uutta ymmärrystä epistemologian, queer-ekologian ja eläintutkimuksen uniikissa risteyskohdassa. Kysyn tutkielmassani: miten Helinä Äärin (2025) ja Camille Auerin (2021) kuvaukset muunlajisten eläinten sukupuolesta ja seksuaalisuudesta haastavat ihmiskeskeistä cisheteronormatiivista epistemologiaa? Tutkielmani keskeinen teoreettinen käsite ja työkalu on *ihmiskeskeinen cisheteronormatiivinen epistemologia*, joka kuvaa tiedon kehystä, jossa oletukset ihmisyydestä, cissukupuolisuudesta ja heteroseksuaalisuudesta jäsentävät tiedon tuottamista ja tulkintaa. Teoreettinen viitekehykseni koostuu tämän lisäksi queer-ekologiasta ja feministisestä tietentutkimuksesta.

Tutkielmassa teen teoriainformoidun temaattisen analyysin Äärin ja Auerin teksteistä. Analyysissä aineisto jakautuu kolmeen teemaan, jotka käsittelevät muunlajisten eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta sekä lajityypillisyyden käsitettä, cisheteronormatiivisen ihmiskeskeisyyden eri puolia ja muunlajisten eläinten seksuaalista toimijuutta ja nautintoa.

Tutkielmani perusteella Äärin (2025) ja Auerin (2021) kuvaukset muunlajisista eläimistä purkavat normatiivista epistemologiaa monella tavalla. Ensiksi kuvaukset tunnistavat muunlajisten eläinten sukupuolen moninaisuuden ja sen, miten tätä moninaisuutta pyritään sivuuttamaan ja piilottamaan esimerkiksi mediassa. Ääri myös ehdottaa *lajityypillisyyden pervouttamista*, joka toimii ihmiskeskeisyyttä purkavana epistemologisena interventiona. Toiseksi kuvauksissa tarkasteltiin kriittisesti ja haastettiin lisääntymiskeskeisyyttä, ihmis- ja lajinormeja sekä ihmisten hyötysuhdetta muunlajisiin eläimiin. Auerin esittelemä käsite *kulttuurinen bumerangi* kuvaa keskeisellä tavalla cisheteronormatiivisen epistemologian toimintamekanismia. Tiedon vaihtoehtoisiksi lähtökohdiksi kuvauksissa nousee muunlajisten eläinten oma toimijuus ja kokemuksellisuus sekä eläinten kulttuurit. Ja kolmanneksi kuvauksissa seksuaalisuus näyttäytyy monimuotoisena, vuorovaikutuksellisena ja ei lisääntymiseen keskittyvänä, ja nautinto nähdään toimijuuden perustana. Kuvaukset paljastavat selkeästi, ettei cisheteronormatiivinen epistemologia kykene tavoittamaan kaikkia niitä moninaisia tapoja, joilla sukupuoli, seksuaalisuus ja toimijuus muunlajisten eläinten keskuudessa ilmenee.

Tutkielman tulokset osoittavat, että muunlajisten eläinten sukupuolen, seksuaalisuuden ja toimijuuden tarkastelu voi toimia välineenä normatiivisten tietorakenteiden purkamisessa ja toisenlaisen ymmärryksen rakentamisessa esimerkiksi monilajisesta yhteiskunnasta. Tuloksia voidaan hyödyntää erityisesti opetuksessa, tiedeviestinnässä sekä eläinoikeus- ja ympäristöajattelussa.

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Teoreettiset lähtökohdat: queer-ekologia, feministinen tieteentutkimus ja ihmiskeskeisyyden kritiikki	7
2.1	Länsimaisen filosofian dualismit ja ihmiskeskeisyys	7
2.2	Queer-tutkimus ja queer-ekologia	8
2.3	Ihmiskeskeinen cisheteronormatiivinen epistemologia	10
2.4	Feministinen tieteentutkimus	11
2.4.1	Biotieteet ja tieteellisen tiedon luonne	11
2.4.2	Lisääntyminen, seksuaalinen valinta ja sukupuoli	14
3	Aineisto ja tutkimusmenetelmä	16
4	Analyysi	18
4.1	Sukupuolen, seksuaalisuuden ja lajityypillisyyden normien kriittinen tarkastelu	18
4.1.1	Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden tunnistaminen	19
4.1.2	Lajityypillisuus ja sen pervouttaminen	25
4.2	Cisheteronormatiivisen ihmiskeskeisyyden kriittinen tarkastelu	32
4.2.1	Lisääntymiskeskeisyyden kritiikki	33
4.2.2	Ihmis- ja lajinormien kulttuurinen bumerangi	37
4.2.3	Hyötysuhteen kritiikki, huolenpito ja rakkaus	40
4.2.4	Muunlajisten eläinten kokemus, eläin-/luontokulttuurit ja yksilöllisyys	43
4.3	Nautinnon ja seksuaalisen toimijuuden nostaminen keskiöön	47
5	Johtopäätökset ja pohdinta	52
	Lähteet	55

1 Johdanto

Tässä sukupuolentutkimuksen maisterintutkielmassa analysoin, miten kirjallisuudentutkija Helinä Äärin (2025) ja kirjoittajan ja taiteilijan Camille Auerin (2021) esseeteksteissä käsitellään muunlajisten eläinten sukupuolta ja seksuaalisuutta ja haastetaan cisheteronormatiivista epistemologiaa. *Muunlajisilla eläimillä* viitataan muihin eläimiin kuin ihmiseläimiin ja *muunlajisuudella* laajemmin muihin eliölajeihin kuin ihmisiin, kuten eläimiin, kasveihin ja sieniin. *Cisheteronormatiivisella epistemologialla* taas tarkoitan tiedontuotantoa, jossa on sisäänrakennettu oletus cissukupuolisuudesta ja heteroseksuaalisuudesta normeina.

Olen akateemiselta taustaltani luonnontieteiden kandidaatti (v. 2022), opiskelin biologiaa ensimmäiset vuoteni yliopistossa. Kiinnostus yhteiskunnallisia rakenteita, epätasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta kohtaan kuitenkin veivät minut sukupuolentutkimuksen maisteriopintoihin. Sukupuolentutkimuksen opinnot avasivat uuden kriittisen ja mielenkiintoisen näkökulman biologian tutkimusalaan kohtaan, kun syvennyin queer-ekologiaan ja kriittiseen eläin- ja ympäristötutkimukseen. Asioita, jotka biologian opinnoissani olin ottanut annettuna, tarkasteltiin kriittisemmin sekä yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiin liitettynä. Biologisen tutkimuksen vahvistamat oletukseni ihmisen erityisyydestä verrattuna muunlajisiin eläimiin, biologisen sukupuolen kaksijakoisuudesta ja evoluution lisääntymiskeskeisyydestä asetettiin kyseenalaisiksi. Tämä johdatteli minut kohti tutkimusaiheeni, jossa pääsen yhdistämään osaamistani niin luonnontieteistä kuin sukupuolentutkimuksesta. Luonnontieteet ja biologia ovat edelleen lähellä sydäntäni ja siksi halusin päästä tarkastelemaan tutkielmassani kriittisesti sitä, millainen eläinkäsityksemme on, millainen tieto käsityksiämme eläimistä tuottaa ja mikä kaikki vaikuttaa tuon tiedon tuottamiseen historiallisesti ja yhteiskunnallisesti.

Tutkielmani tavoitteena on selvittää, miten Ääri (2025) ja Auer (2021) haastavat ihmiskeskeistä cisheteronormatiivista epistemologiaa. Tutkielmassani tuon esille, miten kirjoittajat kyseenalaistavat normatiivista eläinkäsitystä ja laajentavat ymmärrystä liittyen muunlajisten eläinten sukupuoleen ja seksuaalisuuteen. Biologisessa tutkimuksessa tutkimusnäkökulma on pitkään ollut evoluutioon ja sitä kautta lisääntymiseen keskittyvä, mutta tämän vuosituhannen aikana eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden on alettu kiinnittää huomiota. Vuonna 1999 biologi ja kielitieteilijä Bruce Bagemihl julkaisi hyvin kattavan ja merkittävän, yli 700-sivuisen, teoksen ”Biological

Exuberance: Animal Homosexuality and Natural Diversity”, jossa hän dokumentoi yli 300 nisäkäs- ja lintulajin homoseksuaalista ja muuta lisääntymiseen tähtäämätöntä toimintaa. Homoseksuaalisen käytöksen lisäksi hän kuvaa esimerkiksi muunlajisten eläinten itsetydytystä, suuseksiä, astumista ilman yhdyntää, suutelua, hieromista ja kaulailua, ryhmäseksiä ja lajien välistä seksiä.

Toinen merkittävä teos on ekologin ja evoluutiobiologi Joan Roughgardenin ”Evolution’s Rainbow: Diversity, Gender, and Sexuality in Nature and People”, jonka ensimmäinen painos julkaistiin 2004. Tämä lähes 500-sivuinen kirja käsittelee muunlajisten eläinten sateenkaaria, eli sukupuolen moninaisuutta, erilaisia seksuaalisuuksia ja sukupuolirooleja, sekä ihmisten sateenkaaria ja kulttuurillisia sateenkaaria, argumentoiden tiukkaa kaksinapaista sukupuolikäsitystä purkaen. Roughgardenin teoksessa tarkastellaan yli 200 lajin sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta, johon sisältyy selkärangaisia ja selkärangattomia eläinryhmiä kuten nisäkkäitä, lintuja, matelijoita ja kaloja. Hän käsittelee eläinten sukupuolten moninaisuutta, intersukupuolisuutta ja sukupuolen muuttamista, sukupuolirooleja, eläinten erilaisia perhemalleja, homoseksuaalisuutta sekä haastaa evoluutioteorian seksuaalisen valinnan normia. En ollut törmännyt kumpaankaan näistä teoksista biologian opintojeni aikana, mikä voi ehkä kertoa jotakin sen hetken opetuksen painotuksista. Sekä Roughgardenin että Bagemihlin teokset antavat vahvan perusteen käsitellä cis- ja heteronormeja sekä cisheteronormatiivista tiedontuottamista kriittisesti. Ne osoittavat yksinkertaistavat oletukset binäärisestä sukupuolesta ja heteroseksuaalisuudesta vääriksi.

Sukupuolentutkimuksessa sukupuolen, seksuaalisuuden ja luonnon suhdetta on teoretisoitu 1990-luvun puolivälistä alkaen (Sandilands 1994, Gaard 1997). Tällaista teoretisointia kutsutaan queer-ekologiaksi ja sen varhaisia ja merkittäviä teoreetikkoja ovat ympäristöhumanististen tieteiden tutkija ja professori Catriona Mortimer-Sandilands ja ekofeministinen tutkija ja kirjailija Greta Gaard. Catriona Mortimer-Sandilandsin ja ympäristöhistorian tutkijatohtori Bruce Ericksonin toimittama teos ”Queer ecologies: Sex, Nature, Politics, Desire” (2010) on queer-ekologisen ajattelun merkittävä kokoomateos, joka on määritellyt ja vahvistanut queer-ekologista tutkimuskenttää. Tutkielmani kannalta merkittäviä teoksen aiheita ovat luonnollisuuden tarkastelu ja biologian queeriyttäminen muunlajisten eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta tarkastelemalla.

Queer-ekologia ja eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus ovat siis teemoja, joita on kansainvälisesti käsitelty paljon ja tutkimusta teemoista löytyy. Siksi haluan

tässä tutkielmassa keskittyä erityisesti suomalaiseen kontekstiin ja suomalaisiin teksteihin, jotka käsittelevät aihetta. Haluan nostaa esille, miten valitsemani suomalaiset esseet kyseenalaistavat cisheteronormatiivista epistemologiaa. Tutkimuskysymyksen onkin:

Miten Äärin (2025) ja Auerin (2021) kuvaukset muunlajisten eläinten sukupuolesta ja seksuaalisuudesta haastavat ihmiskeskeistä cisheteronormatiivista epistemologiaa?

Vaikka muunlajisten eläinten sukupuolta ja seksuaalisuutta on käsitelty sekä eläintutkimuksessa että queer-ekologisessa tutkimuksessa, niiden epistemologisia implikaatioita on tarkasteltu rajallisesti, erityisesti suomalaisissa teksteissä. Ihmiskeskeinen cisheteronormatiivinen tiedonkäsitys ohjaa yhä vahvasti sitä, miten sukupuoli ja seksuaalisuus hahmotetaan ”luonnollisina” ilmiöinä (esim. Eppley ym. 20206). Analysoimalla Äärin (2025) ja Auerin (2021) teoksia osoitan, kuinka muunlajisten eläinten kuvaukset voivat haastaa näitä oletuksia ja avata vaihtoehtoisia tapoja jäsentää tietoa sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Tutkielmani tekee näkyväksi, miten muunlajiset eläimet eivät ainoastaan esiinny tiedon kohteina, vaan osallistuvat myös sen ehtojen haastamiseen ja uudelleenmuotoiluun. Tutkimus tuottaa näin uutta ymmärrystä epistemologian, queer-ekologian ja eläintutkimuksen risteyskohdassa.

Tutkimuskysymyksen on yhteiskunnallisesti hyvin ajankohtainen, koska sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset ovat keskeinen osa nykyistä julkista keskustelua ja poliittista päätöksentekoa (esim. translain uudistus ja samaa sukupuolta olevien parien mahdollisuudet hedelmöityshoitoihin). Cis- ja heteronormatiivisuuden kritiikki liittyy suoraan yhdenvertaisuuteen ja ihmisoikeuksiin: ketkä tulevat tunnistetuiksi ja millaisilla ehdoilla (Butler 2004). Tutkielmani osallistuu tähän keskusteluun tuomalla uuden näkökulman. Tutkielmassa en tarkastele vain ihmisiä, vaan kyseenalaistan niitä tiedollisia rakenteita, joihin nämä yhteiskunnalliset keskustelut perustuvat (Foucault 1978). ”Luontoon” vetoaminen on yleinen retorinen keino, kun sukupuoli- ja seksuaalisuusnormeja pyritään oikeuttamaan (Fausto-Sterling 2000). On merkittävää huomioida, että ihmiskeskeinen ja cisheteronormatiivinen tieto ei ole neutraalia vaan historiallisesti ja kulttuurillisesti rakentunutta (Haraway 1988). Näin tutkielmani osallistuu ajankohtaiseen poliittiseen keskusteluun sekä queer- ja trans-teoreettiseen keskusteluun tiedon, normien ja vallan suhteesta.

Yhteiskunnallisesti hyvin kriittinen ja ajankohtainen ongelma on myös ekologinen kriisi, jonka taklaamiseksi tarvitsemme laajaa ymmärrystä muista lajeista. Muunlajisten eläinten

sukupuolen ja seksuaalisuuden tarkastelu ei ole vain biologinen kysymys vaan liittyy siihen, miten me ihmiset jäsenämme luontoa ja omaa paikkaamme siinä. Tutkielmani liittyy laajempaan posthumanistiseen keskusteluun ja muutokseen kohti ihmiskeskeisten tietämisen tapojen ylittämistä, joka on tärkeä osa myös nykyistä ympäristökeskustelua. Tutkielmani voi tarjota välineitä kriittiseen tiedon tarkasteluun ja monipuolisempaan opetukseen ja viestintään. Tämä tekee tutkielmasta relevantin paitsi akateemisesti myös käytännön tasolla.

2 Teoreettiset lähtökohdat: queer-ekologia, feministinen tieteentutkimus ja ihmiskeskeisyyden kritiikki

Sukupuolentutkimus keskittyy tutkimaan kriittisesti sitä, miten sukupuolta rakennetaan kulttuurillisesti; miten sukupuoli esiintyy eri ajoissa ja kulttuureissa (Ah-King 2013, s. 47–48). Vaikka sukupuolentutkimuksessa on laajalti omaksuttu konstruktivistinen viitekehys, se ei tarkoita aineellisen tai materiaalisen todellisuuden kieltämistä (Ah-King 2013, s. 47–48). Sukupuolentutkimus problematisoi, miten aineellinen todellisuus esitetään. Tutkimuksessa kyseenalaistetaan esimerkiksi stereotyyppisiä sukupuolikuvauksia ja tunnistetaan, että biologisten ilmiöiden kuvaukset ovat itsessään kulttuurisia käsityksiä. (Thurén, 2003). Tämä näkökulma kyseenalaistaa biologisen tutkimuksen absoluuttisen objektiivisuuden ja avaa mahdollisuuden tutkia ja ymmärtää muunlaisia eläimiä totuttujen normien ulkopuolella. Tutkielmani ammentaa erityisesti queer-ekologiasta ja feministisestä tieteentutkimuksesta. Teoreettinen avainkäsitteeni on *ihmiskeskeinen cisheteronormatiivinen epistemologia*.

2.1 Länsimaisen filosofian dualismit ja ihmiskeskeisyys

Nykyinen eläinkäsityksemme perustuu vahvasti länsimaisen filosofian ihmis- ja eläinkäsityksiin. Länsimainen ajattelun rakenne on dualistinen; sen keskeisiä elementtejä ovat vastakohtaiset parit, kuten järki/luonto, mies/nainen, mieli/ruumis, rationaalisuus/eläimellisyys, järki/tunne, ihminen/luonto ja sivistynyt/alkukantainen (Plumwood, 1993, s. 43). Tällaiset dualismit heijastavat länsimaisen kulttuurin keskeisimpiä sarron muotoja: mies/nainen-, mieli/ruumis-, sivistynyt/alkukantainen- ja

ihminen/luonto-dualismit vastaavat suoraan ja luonnollistavat sukupuoleen, luokkaan, rotuun ja luontoon kohdistuvaa sortoa (Plumwood 1993, s. 43). Ekofeministifilosofi Plumwood (1993) esittelee länsimaisen filosofian kritiikissään ”mestari-mallin” (*master model*), identiteetin, joka on länsimaisen kulttuurin ytimessä. Tämä mestari-identiteetti on saanut alkunsa, kasvanut ja hyötynyt länsimaisen kulttuurin vieraantumisesta ja ylivallassa luontoon. Plumwoodin mukaan mestari-identiteetti luo ja riippuu ”toiseuden ja negaation kaksijakoisesta rakenteesta” (1993, s. 42).

Tämän perusteella tulkitse, että eri sarron muodot kytkeytyvät *ihmiskeskeisyyteen*. Eli sille, että ihminen on erotettu luonnosta muunlajisista eläimistä ja asetettu ylempiarvoiseen asemaan (Boslaugh, 2013). Ihmiskeskeisyydessä ihmiselämällä nähdään itseisarvo ja muut olennot ja kokonaisuudet, kuten eläimet, kasvit ja erilaiset luonnonvarat taas ovat resursseja, joita voidaan hyödyntää ihmiskunnan hyväksi (Boslaugh, 2013).

Muunlajinen tarkoittaa ”muuta (eläin)lajia kuin ihmistä edustava” (Kotus 2019). Kotus, kotimaisten kielten keskus, on rinnastanut termit muunlajinen ja toisenlajinen samaan määritelmään. Olen päättänyt käyttää muunlajinen-termiä, sillä se on mielestäni suomenkielisistä termeistä vähiten eroa tekevä. Muunlajinen, toisenlajinen ja ei-inhimillinen tekevät kaikki edelleen rajanvedon ihmisen ja muiden eläinten ja eliöiden välillä, mutta termit kuitenkin tiedostavat ihmisen kuuluvan tuohon lajien joukkoon. Kriittisessä eläintutkimuksessa termejä on käsitelty paljon ja kritisoitukin aiheellisesti muiden eläinten toissijaistamisesta (Ollila 2020), mutta tutkimukseni ymmärrettävyyden nimissä muunlajinen toimii mielestäni tarjolla olevista vaihtoehdoista parhaiten.

Tämä analyysi länsimaisista dualismeista muodostaa perustan ihmiskeskeisen cisheteronormatiivisen epistemologian ymmärtämiselle.

2.2 Queer-tutkimus ja queer-ekologia

Queer-tutkimus haastaa heteronormatiivisuutta, eli sitä tapaa, jolla heteroseksuaalisuus esitetään jokapäiväisessä puheessa ja käytännöissä ainoana luonnollisena ja normaalina elämisen tapana, samalla, kun muut seksuaalisuudet tehdään epänormaaleiksi (Kulick 2004). Se haastaa myös binäärisiä luokitteluja (Ah-King 2013). Queer-teoria painottaa, että heteroseksuaalisuus ja binäärinen, eli kaksinapainen, sukupuolijärjestelmä eivät ole luonnollisia ja ikuisia totuuksia, vaan historiallisia ja yhteiskunnallisia käytäntöjä, joiden

avulla luodaan ja ylläpidetään valtasuhteita (Karhu 2025). Cisnormatiivisuudella viitataan siihen, että ihmisten oletetaan olevan cissukupuolisia, eli heidän sukupuoli-identiteettinsä on linjassa syntymässä määritellyn sukupuolen kanssa. Cisnormatiivisuus asettaa transsukupuolisuuden ja sukupuolen epätyypillisen ilmaisun marginaaliin (Larson 2025). Queer-teoriaan kuuluu sukupuolten, seksuaalisuuksien ja seksin kriittinen politisoiminen ja toisin teoretisointi (Karhu 2025). ”Luonnollinen” sukupuoli ja seksuaalisuus paljastetaan tehdyksi ja rakennetuksi, ja cis- ja heteronormatiivisuus nähdään historiallisina ja poliittisina valtasuhteina (Karhu 2025).

Mortimer-Sandilands ja Erickson (2010) määrittelevät queer-ekologian sukupuolen, seksuaalisuuden ja luonnon suhteen kriittiseksi analyysiksi. Tuo suhde on olemassa eri muodoissa, kuten institutionaalisissa, diskursiivisissa, tieteellisissä, tilaan liittyvissä, poliittisissa, runollisissa ja eettisissä muodoissa (Mortimer-Sandilands & Erickson 2010). Queer-ekologian lähtökohtana on ollut tarve ekofeministiselle kritiikille dualismeja, kuten mies/nainen, valkoinen/ei-valkoinen, taloudellisesti hyvinvoiva/köyhdytetty, hetero/queer, kulttuuri/luonto ja järki/erotiikka, kohtaan (Gaard, 1997). Queer-ekologinen tutkimus tarjoaa yhteyden luonnollisuuden poliittisuuden ja ekologian tarkastelun välille (Karhu 2025). Queer-ekologian tavoitteena on tutkia sukupuolen, seksuaalisuuden ja luonnon suhteita kehittääkseen moninaisempaa ymmärrystä seksuaali- ja ympäristöpolitiikasta (Mortimer-Sandilands & Erickson 2010).

Queer-ekologia tarjoaa siis väylän kyseenalaistaa luonnollistettuja seksuaalisuus- ja sukupuolinormeja (Karhu 2025). Se pyrkii paljastamaan, millaisilla retorisilla keinoilla ilmausta ”luonnollinen” käytetään: erilaiset luonnollisuusretoriikan tavat ylläpitävät intersektionaalisia sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä valtasuhteita (Karhu 2025). Queer-ekologian kontekstissa sana queer toimii sekä substantiivina että verbinä, korostaen ei-heteroseksuaalisten kokemusten merkitystä ja samalla haastaen heteronormatiivisuuden suhteessa luontoon ja ympäristöön (Mortimer-Sandilands & Erickson 2010). Queer-ekologiaan sisältyvät myös muunlaiset eläimet ja heidän yhteiskunnallinen asemansa (Karhu 2025). Näin ollen queer-ekologia sisältää tutkimuksen sukupuolen, seksuaalisuuden sekä lajin intersektioista. Cis- ja heteronormatiivisuuden lisäksi tarkastelussa on myös ihmiskeskeisyys.

Koska tutkielmani käsittelee ymmärrystä muunlajisten eläinten sukupuolesta ja seksuaalisuudesta ja miten ne haastavat cis- ja heteronormatiivisuutta, queer-ekologinen tutkimus sopii tutkimukseni akateemiseksi kontekstiksi. Mahdollisuus kyseenalaistaa

luonnollistettuja normeja on tutkimuskysymykseni ytimessä liittyen ihmiskeskeisen cisheteronormatiivisen epistemologian haastamiseen. Queer-ekologinen näkökulma kytkeytyy siten ihmiskeskeisen cisheteronormatiivisen epistemologian kritiikkiin erityisesti luonnon ja sukupuolen suhteiden kautta.

2.3 Ihmiskeskeinen cisheteronormatiivinen epistemologia

Cis- ja heteronormatiivisuus viittaavat arkipäiväisiin ideologioihin, jotka määrittävät sukupuolen ja seksuaalisuuden ”normaalin” ja oletusarvoisen muodon. Tässä tutkielmassa ymmärrän cisheteronormatiivisuuden kuitenkin laajempaan normatiivisena järjestelmänä, joka ei rajoitu ainoastaan sukupuolen ja seksuaalisuuden sääntelyyn, vaan tuottaa myös käsityksen ”normaalista” ihmisyydestä ja siihen kytkeytyvistä hierarkioista. Filosofin, kansalaisaktivistin ja oikeustieteen professorin Kimberle Crenshawn (1989, 1991) intersektionaalinen teoria korostaa, että sukupuolen ja seksuaalisuuden normit kietoutuvat yhteen esimerkiksi rodullistamisen, luokan ja kyvykkyyden kanssa. Normatiivisuus rakentuu näin useiden erontekojen risteyskohdassa. Cisheteronormatiivisuus ei ole yksittäinen järjestelmä, joka toimii erillään muista vallan ja eronteon järjestelmistä, vaan se on niihin tiiviisti kietoutunut.

Tässä tutkielmassa tarkastelen cisheteronormatiivisuutta myös sen sisäänrakennetun ihmiskeskeisyyden kautta. Donna Haraway (2008) on osoittanut, että ihmisen ja muiden lajien välinen raja ei ole luonnollinen vaan historiallisesti ja kulttuurisesti tuotettu, ja että lajien väliset suhteet ovat aina valtasuhteita. Tämän näkökulman valossa cisheteronormatiivisuus ei koske ainoastaan ihmisyyksilöiden sukupuolta ja seksuaalisuutta vaan se tekee ihmisestä normin, jonka kautta muiden lajien ruumiita, sukupuolta ja seksuaalisuutta jäsennetään. Näin ihmiskeskeisyys tuottaa hierarkian, jossa ei-inhimilliset toimijat jäävät joko näkymättömiksi tai alisteisiksi suhteessa ihmisen normiin.

Edellä kuvatun perusteella cisheteronormatiivisuutta voidaan tarkastella myös epistemologisena kysymyksenä. Epistemologia viittaa tiedon luonteeseen ja sen rakentumisen tapoihin (Merridam ja Tisdell 2016, s.84). Oman tutkielmani kontekstissa määrittelen epistemologian tiedon kehykseksi, joka määrittelee sitä, miten tietoa rakennetaan, perustellaan ja ymmärretään. Yhdistäen tähän ihmiskeskeisen cis- ja heteronormatiivisuuden muodostuu käsite *ihmiskeskeinen cisheteronormatiivinen*

epistemologia: tiedon kehys, jossa oletukset ihmisyydestä, cissukupuolisuudesta ja heteroseksuaalisuudesta jäsentävät tiedon tuottamista ja tulkintaa. Erottelu cisheteronormatiiviseen *ideologian* ja epistemologian välillä liittyy siihen, tarkastellaanko normatiivisuutta uskomusten sisältönä (ideologia) vai tiedon tuottamisen ehtona (epistemologia). Epistemologia voi sekä heijastaa että vahvistaa tiettyjä ideologisia lähtökohtia, mutta ei palaudu niihin yksinomaan.

2.4 Feministinen tieteentutkimus

Haluan tuoda feministisen tieteentutkimuksen kautta esiin cisheteronormatiivisen epistemologian vaikutuksia akateemiseen tutkimukseen, spesifisti biologiseen tutkimukseen. Tutkielmani ei sijoitu varsinaisesti tieteentutkimuksen kentälle, mutta feministinen tieteentutkimus tuo tärkeää kontekstia aineistoni analyysille. Tutkimani aiheen, muunlajisten eläinten sukupuoli ja seksuaalisuus, ympärillä on tärkeä ymmärtää, millaiset tieteelliset kuvaukset eläimistä vaikuttavat käsityksemme sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Lisäksi on ymmärrettävä tieteen tekemiseen ja biologiseen tutkimukseen liittyviä oletuksia tiedon luonteesta ja näiden oletusten vaikutuksia tutkimukseen. Cisheteronormatiiviset oletukset ovat historiallisesti muovanneet tieteellisiä kertomuksia, joten näitä oletuksia esiin tuomalla on mahdollista parantaa tieteellisiä käytäntöjä (Eppley ym. 2026). Käyn tässä kappaleessa läpi ensin biotieteiden luonteeseen liittyviä käsityksiä ja feministisen tieteentutkimuksen näkökulmaa siihen. Sen jälkeen käsittelen biologisen tutkimuksen tuottamaa ymmärrystä ja oletuksia sukupuolesta ja seksuaalisuudesta sekä niihin kohdistuvaa feministisen tieteentutkimuksen kritiikkiä.

2.4.1 Biotieteet ja tieteellisen tiedon luonne

Biotieteet ovat syntyneet positivistisesta perinteestä, jossa pyritään tekemään objektiivisia ja arvoneutraaleja mittauksia maailmasta. Tässä perinteessä on epätavallista tarkastella politiikan ja kulttuurin vaikutusta tieteen tekemiseen. Tiede kuvataan usein objektiivisena ja siten luontoa heijastavana ”sellaisena kuin se todella on”; sellaisenaan tieteen voidaan väittää kykenevän tuottamaan universalisoituja tosiasioita. (Ah-King 2013).

Feministinen tieteentutkimus taas on osoittanut, että tiede on kulttuurillinen prosessi, johon vaikuttavat sosiaaliset ideologiat (Haraway 1988, Fisher 2011). Tiede itsessään on kontekstisidonnaista, arvolatautunutta ja inhimillinen pyrkimys, jossa ihmiset ovat kriittinen osa muotoillessaan teoreettisen viitekehyksen, jonka kautta luontoa havainnoidaan, tulkitaan ja nimetään (Ah-King 2013). Tämä ei tarkoita, että luonto itsessään olisi konstruktio vaan ennemmin, että ymmärrykseemme ja esityksiimme luonnosta tulee aina vaikuttamaan se teoreettinen viitekehys, jota käytämme päästäksemme luontoon käsiksi (Ah-King 2013) Vaihtoehtoisesti, kuten jotkut teoretikot ovat esittäneet, tieto luonnosta voidaan nähdä myös yhteismuodostettuna, niin että luonto osallistuu aktiivisesti tiedon tuottamiseen (Barad 2007).

Tieteen historiallisesta ja yhteiskunnallisesta kontekstisidonnaisuudesta hyvän esimerkin esittää tiedehistorian professori Schiebinger artikkelissaan, jossa hän tarkastelee nisäkkäiden luokan nimeämistä (1993). Schiebinger osoittaa, että Carl Linnaeus'n (1758) tekemä taksonominen luokittelu ei ollut neutraali vaan kytkeytyi aikansa misogynisiin, rassistisiin ja koloniaalisiin ajattelutapoihin sekä laajempiin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin rakenteisiin. Linnaeus nimesi nisäkkäät nisien perusteella, vaikka vaihtoehtoisia määrittäviä piirteitä olisi ollut useita, kuten karvaisuus, sydänkammioiden rakenne ja sisäkorvan luiden rakenne (Schiebinger 1993). Valinta korosti sukupuolittunutta ja hierarkkista maailmankuvaa: naiset yhdistettiin lähemmäs eläimyyttä ja ruumiillisuutta, kun taas miehiin yhdistettiin järki ja etäisyys luonnosta (Schiebinger 1993). Samalla luokittelu kytkeytyi aikakauden väestöpoliittisiin ja rodullistaviin ajattelutapoihin. Imettäminen luonnollistettiin kohdistamalla lapsen hoiva äideille moraalisena vastuuna, mikä vahvisti sekä sukupuolittuneita että rodullistettuja hierarkioita (Schiebinger 1993).

Tämä esimerkki havainnollistaa, että tieteelliset käsitteet ja luokitukset eivät synny neutraalisti vaan historiallisissa ja sosiaalisissa konteksteissa. Näin myös nykyiset biologisen tutkimuksen viitekehykset voivat heijastaa ja uusintaa sukupuolittuneita, rassistisia, koloniaalisia, cisheteronormatiivisia ja ihmiskeskeisiä oletuksia, ellei niiden taustaoletuksia tarkastella riittävän kriittisesti. Tämä tukee ajatusta siitä, että myös muunlajisten eläinten sukupuolta ja seksuaalisuutta koskeva tieto rakentuu ihmiskeskeisen cisheteronormatiivisen epistemologian puitteissa, jota tarkastelen tässä tutkielmassa.

Evoluutioteoriaa ovat historiallisesti muokanneet binääriset ja deterministiset viitekehykset, jotka eivät pysty ikuistamaan joidenkin biologisten prosessien moniulotteista ja epälineaarista luonnetta (Eppley ym. 2026). Queer-teoria ja queer-ekologia kutsuvat

meidät tutkimaan biologiaa tavoilla, jotka tunnistavat lajien käyttäytymisen moninaisuuden – käyttäytymisen, joka usein ylittää, haastaa ja tai sijoittuu kokonaan cis-heteromonogamian normatiivisten rajojen ulkopuolelle, kuten itsehedelmöityksen, useat kumppanit, sukupuolen vaihtumisen ja muut ilmiöt (Eppley ym. 2026).

Tällä kappaleella (2.4) haluan osoittaa tieteellisen tutkimuksen subjektiivisuuden ja taustalla olevan epistemologian vaikutuksen. Ympäristöhumanisti Stacy Alaimon (2010) mukaan tieteelliset kuvaukset queereistä eläimistä paljastavat, kuinka heteronormatiivisuus on vahingoittanut ja heikentänyt tieteellistä tietämystä biologiassa, antropologiassa ja muilla tutkimuksen aloilla. Tutkijoilla on tällöin vastuu kumota ajatus homoseksuaalisuuden epäluonnollisuudesta. Muunlajiset eläimet ovat ”eläintieteellisessä kaapissa” heteronormatiivisen epistemologian tuloksena (Alaimo 2010). Biologisen tutkimuksen kriittinen tarkastelu antaa kuvan siitä, millainen episteeminen, eli tiedollinen, kehys muunlajisten eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden ympärille on muodostunut. Ympäristötieteilijä Madeline Eppley ja muut tutkijat (2026) avaavat artikkelissaan biologisen tutkimuksen vinoumia, joita ovat reduktionismi, determinismi, essentialismi ja binäärinen ajattelu. He käsittelevät myös heteronormatiivista vinoumaa, joka synnyttää systeemisen sokean pisteen, kun tarkastellaan muunlajisten eläinten ei-heteroseksuaalista käytöstä (Eppley ym. 2026). Jos luonnonvalinnan on tarkoitus optimoida lisääntymiskykyä, miksi lisääntymiseen johtamaton seksuaalinen käyttäytyminen jatkuisi lajien välillä, artikkelissa pohditaan. Tässä paradoksissa ei ole kyse evolutiivisesta arvoituksesta vaan heteronormatiivisesta ja lisääntymiskeskeisestä vinoumasta lajien kelpoisuutta ja sopeutumista määriteltäessä (Eppley ym. 2026).

Teen tästä tulkinnan, että jos tutkimuksen perusoletukset ovat cisheteronormatiivisia, silloin tutkimus on taipuvainen tuottamaan cisheteronormatiivisuutta vahvistavaa tietoa. Vaikka biologien tutkimuksen tutkimuskehikset muuttuvat ja kehittyvät, käsittelemäni kirjallisuuden perusteella muunlajisten eläinten sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvässä tutkimuksessa ja teoriassa dominoi selkeästi edelleen lisääntymiskeskeisyys. Muunlajisten eläinten sukupuolen merkitys ja seksuaalisuus liitetään ensisijaisesti vain paritteluun ja lisääntymiseen. Binäärinen sukupuolen jaottelu ja heteronormatiivisuus tukevat lisääntymiskeskeisyyttä ja toisinpäin. Näiden vinoumien korjaaminen vaatii uutta empiiristä tietoa, mutta myös perustavanlaatuaista uudelleenarviointia oletuksista, jotka ovat peräisin yhteiskunnan kolonialistisista, eugeenisista ja heteroseksistisistä lähtökohdista (Eppley ym. 2026). Queer-ekologia voi haastaa ekologisiin ja evolutiivisiin

kertomuksiin sisältyviä cisheteronormatiivisia oletuksia omaksumalla moninaisuutta korostavan lähestymistavan (Eppley ym. 2026). Merkittävää on myös huomioida julkaisuharha, joka johtuu siitä, että tutkimuksen tulos vaikuttaa sen julkaisun valikoitumiseen. Vaikka homoseksuaalista käytöstä on havaittu yli 1500 lajilla, niin käytös, joka ei sovi siististi cisheteronormatiiviseen viitekehykseen kärsii nykyaikanakin julkaisuharhasta: tutkijat vetoavat queeriyden harvinaisuuteen ja oletettuun epäolennaisuuteen perusteina olla julkaisematta tutkimuksia tai olla myöntämättä rahoitusta (Anderson ym. 2024). Näin tarkasteltuna biotieteellinen tieto voidaan ymmärtää osana ihmiskeskeisen cisheteronormatiivisen epistemologian historiallisesti rakentuneita käytäntöjä.

2.4.2 Lisääntyminen, seksuaalinen valinta ja sukupuoliero

Seuraavaksi tarkastelen miten nämä epistemologiset oletukset konkretisoituvat biologisessa tutkimuksessa erityisesti seksuaalisen valinnan teorian kontekstissa. Seksuaalinen valinta on osa luonnontieteilijä Darwinin (1871) luonnonvalinnan teoriaa, jolla useimmiten selitetään sukupuolieroja morfologiassa, eli ulkonäössä ja anatomiassa, ja käyttäytymisessä. Sukupuolierojen evoluutio seksuaalisen valinnan kautta selitetään johtuvan pääasiassa urosten välisestä kilpailusta ja naaraiden kumppanivalinnasta (Darwin, 1871). Kumpikin näistä tekijöistä liittyy urosten lisääntymisen vaihtelun selittämiseen, johtaen siihen oletukseen, että seksuaalinen valinta on vahvinta uroksilla ja vähäpätöistä naarailla (Gowaty 1997a). Vaikka Darwin kuvasikin paljon lajien välistä vaihtelua, ja mainitseekin poikkeuksia, joissa naaraat kilpailevat uroksista, hän yleistää havaintonsa yhteiseen näkemykseen innokkaista kilpailuhenkisistä uroksista ja kainoista valikoivista naaraista (Darwin 1871). Tätä yleistystä on sittemmin kritisoitu erityisesti sukupuolentutkimuksen näkökulmasta (Gowaty, 1997b) ja tuoreemmat löydöt, kuten naaraiden parittelu useiden kumppaneiden kanssa, ovat muuttaneet teoreettista viitekehystä, jonka puitteissa seksuaalisen valinnan tutkimusta tehdään (Knight, 2002).

Anisogamialla tarkoitetaan lisääntymisen muotoa, jossa sukupuolet tuottavat erikokoisia sulusoluja. Anisogamia tarjoaa biologisen määrittelyn sukupuolelle: suuria sulusoluja tuottavat yksilöt ovat naaraita ja pieniä sulusoluja tuottavat yksilöt uroksia. Tämän sulusolujen alkupanostuksen epäsymmetrian, yhdistettynä vanhempaininvestointiin (*parental investment*), on esitetty tuottavan sukupuolierot seksuaalistrategioissa: pienten

sukusolujen kantajat, urokset, kilpailevat naaraista ja naaraat ovat valikoivia parittelusta. (Parker, 1972).

Tämän seksuaalisen valinnan hallitsevan teoreettisen kehyksen (seksuaalinen valinta ja anisogamia) kannattajat käyttävät edelleen teorian kritisoituja perusolettamuksia, joita ovat: 1) urosten lisääntymismenestys on vaihtelevampaa kuin naaraiden, 2) koiraat hyötyvät naaraita enemmän lisäämällä parittelukumppanien määrää, ja 3) urokset ovat innokkaita parittelemaan ja siten summittaisia parinvalinnassa, kun taas naaraat ovat valikoivia ja vähemmän innokkaita (Dewsbury, 2005). Vaikka nämä olettamukset voivat pitää paikkansa monissa tapauksissa, teoreettinen kehys on estänyt tutkimusta esimerkiksi naaraiden parittelusta sosiaalisen parin ulkopuolella, urosten kumppanivalinnasta ja siittiöiden kustannuksista (Tang-Martinez & Ryder 2005).

Kun todisteita seksuaalistrategioiden vaihtelusta ja dynamiikoista kertyy, seksuaalisen valinnan teoria on itse muutoksessa, esimerkiksi naaraiden parittelu useiden kumppanien kanssa on erittäin yleistä (Ah-King 2013). Naaraiden roolia evoluutiobiologiassa on otettu mukaan nostamalla esille seksuaalisen valinnan muitakin mekanismeja: urosten tekemä parinvalinta, naaraiden välinen kilpailu, joka johtaa naaraiden lisääntymismenestyksen vaihteluun, naaraiden pakottaminen urosten toimesta ja muu toiminta naaraiden ja urosten välillä, joka ei ole parittelua, mutta vaikuttaa lisääntymismenestykseen (Gowaty 1997a). Tutkimuksessa on tullut esiin, että myös naaraiden lisääntymismenestys voi kasvaa parittelukumppanien määrän lisäämisellä ja että naaraat ovat aktiivisia parittelun aloittamisessa; nämä löydöt ovat osa lisääntymiseen liittyvien perinteisten näkemysten uudelleenarviointia (Tang-Martinez 2010). Seksuaalisen käytöksen variaatioista ja esimerkiksi homoseksuaalisesta käytöksestä on tehty laajaa tutkimusta (mm. Bagemihl 1999, Roughgarden 2013). Myös anisogamiaan ja vanhempaininvestointiin liittyviä teorioita on laajennettu (Clutton-Brock, 2007).

Eriyisen kovaa kritiikkiä seksuaalisen valinnan teorialle antaa Roughgarden (2013, s.168–172), jonka mielestä teoria on virheellinen, koska se perustuu liian yksinkertaiseen malliin (aktiiviset koiraat, valikoivat naaraat), joka ei vastaa luonnon todellista monimuotoisuutta. Hänen mukaansa empiirinen aineisto osoittaa, että sukupuolet, roolit ja pariutumiskäyttäytyminen vaihtelevat suuresti, eikä teoria pysty selittämään tätä vaihtelua edes laajennettuna. Siksi hän argumentoi, ettei teoria ole vain puutteellinen vaan myös harhaanjohtava: se korostaa liikaa kilpailua ja ”hyvien geenien” valintaa ja samalla sivuuttaa yhteistyön, sosiaaliset suhteet ja seksuaalisuuden moninaiset tehtävät (Roughgarden 2013,

s.168–172). Näin seksuaalisen valinnan teorian taustaoletukset heijastavat ja uusintavat ihmiskeskeisen cisheteronormatiivisen epistemologian rajoitteita biologisessa tutkimuksessa.

3 Aineisto ja tutkimusmenetelmä

Tutkimusaineistonani käytän kahta yleistajuista esseetä: Camille Auerin (2021) "Luonto ei ole hetero - Ajatuksia suokukoista, sukupuolesta ja seksuaalisuudesta" sekä Helinä Äärin (2025) "Kukot ja queer". Teksteissä käsitellään muunlajisten eläinten sukupuolta, toimijuutta ja eläinsuhteita mielenkiintoisilla ja kriittisillä tavoilla. Tekstit eivät ole vertaisarvioituja tieteellisiä artikkeleita. Ne ovat julkaistu aikakauslehdessä ja toimitetussa kirjassa. Aineistoksi valitsemani tekstit tuovat aihetta ymmärrettäväksi muillekin kuin tutkijoille.

Camille Auer on taiteilija ja kirjoittaja, jonka taide käsittelee usein transkehojen ja muunlajisten kehojen toiseuttamista. Aineistona toimiva essee "Luonto ei ole hetero" on julkaistu filosofisessa aikakauslehdessä *Niin&näin* (1/2021). Kyseessä on yleistajuinen essee, josta löytyy kuitenkin tieteelliset lähdeviitteet. Essee on syntynyt taideprojektin yhteydessä. Esseessä hän syventyy suokukkojen sukupuoleen ja seksuaalisuuteen sekä yleisemmin lisääntymiseen, sukusoluihin ja evoluutioon, joihin liitettyjä motivaattoreita ja yleisiä käsityksiä hän kyseenalaistaa. Auer ottaa tekstiinsä suoria lainauksia Suomen Luonnosta, joita käyttää kommenttiensa pohjana, sekä käy läpi, mitä esimerkiksi Korkeasaari, *New Scientist*, *Nature* ja *Avara Luonto* käsittelevät suokukkoja tai ylipäättään muunlajisten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta.

Helinä Ääri on kirjallisuudentutkija, joka on väitellyt Turun yliopistossa tohtoriksi. Hänen tutkimuksensa operoivat kriittisen eläintutkimuksen sekä ekofeminismin alueilla ja keskittyvät mm. tuotantoeläimiin ja broilerituotantoon, huolenpitoon ja vegaaniuteen. Ääri on tutkinut esimerkiksi broilerintuotantoa ja kanoja kaunokirjallisuudessa (2023) ja lajienvälisiä suhteita ja sukupuolta suomalaisissa 1900-luvun alun kananhoito-oppaissa. Aineistona toimiva essee "Kukot ja queer" on julkaistu "Toivoa, vimmaa ja vastarintaa: kirjoituksia queer- ja transaktivismista" -kirjassa (2025), jonka ovat toimittaneet Tuula Juvonen, Tampereen yliopistosta ja Lotta Kähkönen, Turun yliopistosta. Kirja ei ole vertaisarvioitu eikä esseekään ei ole tieteellinen vertaisarvioitu artikkeli, mutta siitä löytyy

tieteelliset lähdeviitteet. Esseessään Ääri ihmettelee lajienvälisiä suhteita queeristä näkökulmasta ja etsii tapoja vähentää lintuihin kohdistettua väkivaltaa. Ääri keskittyy tarkastelemaan pienkanalatoiminnassa näkyvää väkivaltaa, kukkoihin liittyviä stereotyyppioita ja käsityksiä sekä ajatusta lajityypillisyydestä, jota tulisi hänen mielestään laajentaa. Hän asuu lemmikkikukkojen kanssa, mistä syntyneisiin kokemuksiin essee vahvasti pohjautuu. Hän kuvaa esseessään paljon kukkojen erilaisia luonteita ja arkea, ja kuinka siihen kuuluu nautinnon hakeminen niin leikistä, ruuasta, seksistä kuin monesta muustakin asiasta. Esseessä käsitelläänkin paljon kukkojen seksuaalisuutta ja nautintoa, lajienvälisiä suhteita ja näitä yhdistetään queer-ajatteluun. Ääri näkee kukot luovasti nautintoihin pyrkivinä olentoina, joiden toimijuutta meidän tulisi kunnioittaa.

Aineistoni koostuu näistä kahdesta esseestä, jotka valitsin tarkoituksenmukaisesti tutkimuskysymyksen kannalta keskeisinä tapauksina. En tehnyt aineistoa varten systemaattista kirjallisuushakua vaan valitsin aineiston teoreettisen relevanssin perusteella: molemmat tekstit käsittelevät muunlajisten eläinten sukupuolta ja seksuaalisuutta sekä problematisoivat ihmiskeskeisiä ja cisheteronormatiivisia tiedonmuodostuksen tapoja. Aineiston rajaaminen kahteen tekstiin mahdollistaa syvällisen temaattisen analyysin, jossa huomio kohdistuu merkitysten rakentumiseen.

Molemmissa teksteissä käsitellään lintuja. Useammin muunlajisten toimijuutta, älykkyyttä ja seksuaalisuutta nostetaan esiin käyttäen evolutiivisesti ihmistä lähempänä olevia erilaisia nisäkkäitä esimerkkeinä, joten lintujen tarkastelu sopii ihmiskeskeisen cisheteronormatiivisen epistemologian haastamiseen hyvin.

Valitsin juuri kyseiset tekstit tutkimusaineistokseni myös siksi, että ne käsittelevät samaa aihetta hieman eri näkökulmista. Auer toimii tekstissään enemmän erilaisten journalismissa ja biologisessa tutkimuksessa näkyvien normien tarkastelijana ja niiden kriittisenä haastajana, keskittyen evoluutioon ja sukuoluihin ja näihin liitettyihin sukupuoli- ja seksuaalisuuskäsityksiin. Ääri taas tuo enemmän esiin kukkoihin liittyviä ihmiskeskeisiä stereotyyppioita, avaa lajityypillisyyttä ja kuvaa kukkoja sekä heidän seksuaalisuuttaan ja nautintoaan queeristä näkökulmasta heidän yhteisessä arjessaan. Nämä näkökulmat täydentävät mielestäni hienosti toisiaan, esiin nousee eläinsuhde niin luonnossa eläviin, lemmikkeihin kuin tuotannossa eläviin muunlajisiin eläimiin.

Käytän tutkimusmenetelmänäni teoriainformoitua temaattista analyysiä (Braun & Clarke 2006; Braun & Clarke 2021), jossa analyysi rakentuu aineiston ja teoreettisen viitekehyksen

vuorovaikutuksessa (Charmaz 2024). Hyödynsin teemojen nimeämisessä ja jäsentämisessä tutkimuksen teoreettista viitekehystä, mutta niiden sisältö määräytyi aineistolähtöisesti analyysiprosessin aikana. Muodostin analyysiluvut keräämällä aineistoteksteistä otteita, jotka kuvaavat jotakin tapaa, jolla cisheteronormatiivista epistemologiaa haastetaan. Jaottelin otteita sen mukaan, mitä näkökulmia ja merkityksiä ne käsittelivät. Näiden ryhmittelyjen pohjalta hahmotin kolme laajempaa temaattista kokonaisuutta, jotka jäsentävät analyysilukujen rakennetta.

Ensimmäinen teema kokoaa yhteen aineistokatkkelmat, joissa tunnistetaan sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta ja käsitellään kriittisesti lajityypillisyyttä. Toinen teema, cisheteronormatiivisen ihmiskeskeisyyden kriittinen tarkastelu, sisältää otteita, joissa problematisoidaan lisääntymiskeskeisyyttä, ihmis- ja lajinormien kulttuurista rakentumista ja ihmisten hyötysuhdetta eläimiin, ja joissa korostuvat myös muunlajisten eläinten kokemus, toimijuus ja yksilöllisyys. Kolmas teema kokoaa yhteen aineisto-otteet, joissa muunlajisten eläinten seksuaalisuutta tarkastellaan lisääntymisestä erillisenä, toimijuutta ja nautintoa korostavana ilmiönä. Näiden pääteemojen sisällä tarkemmat alaluvut jäsentävät aineistossa esiintyviä merkityksiä yksityiskohtaisemmin.

4 Analyysi

4.1 Sukupuolen, seksuaalisuuden ja lajityypillisyyden normien kriittinen tarkastelu

Tässä luvussa analysoin aineistotekstien tapoja tuottaa käsityksiä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Tarkastelen näitä suhteessa cisheteronormatiiviseen epistemologiaan, joka toimii analyysin teoreettisena viitekehysenä, ja sen tapoihin määritellä ”normaalia” sukupuolta ja seksuaalisuutta. Tavoitteena on tarkastella, miten nämä normit tulevat aineistossa näkyviksi, luonnollistetuiksi tai kyseenalaistetuiksi. Lähestyn tätä kysymystä erityisesti tarkastelemalla, millaisten käsitteellisten ja kielellisten valintojen kautta sukupuolen ja seksuaalisuuden ilmiöt tehdään ymmärrettäviksi tai vaihtoehtoisesti rajataan ymmärryksen ulkopuolelle.

4.1.1 Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden tunnistaminen

Cisheteronormatiivisen epistemologian haastamisen ytimessä on eläinlajien sukupuolen ja seksuaalisen moninaisuuden tunnistaminen. Aineistoteksteissäni sekä Auer että Ääri kyseenalaistavat ajatusta binäärisestä sukupuolijaottelusta ja heteroseksuaalisuudesta oletuksena. He tunnistavat teksteissään lintujen moninaisia sukupuolen ilmenemistapoja ja moninaisia seksuaalisia toimintatapoja. Keskeistä ei kuitenkaan ole ainoastaan moninaisuuden ”löytäminen”, vaan se, miten tämä moninaisuus jää vallitsevissa esitystavoissa tunnistamatta tai palautetaan olemassa oleviin kategorioihin.

Lähden liikkeelle Auerin tekstistä ja suokukoista. Suokukko on Suomessa äärimmäisen uhanalainen kahlaajalintu (Suomen lajien uhanalaisuus: Punainen kirja 2019), joka pesii Pohjois-Euroopassa ja Venäjällä ja talvehtii esimerkiksi Välimerellä ja Afrikan eri osissa (BirdLife International 2025).

”Törmäsin suokukkoihin viime keväänä Suomen Luonto -lehden kevään ilmiöitä käsittelevässä jutussa. Teksti käsittelee suokukkojen soidinmenoja, ja siitä käy rivien välistä ilmi, ettei suokukkojen sukupuoli ole selkeän kaksijakoinen. Asia esitellään lehdessä niin, että on yhdenlaisia naaraita ja kolmenlaisia koiraita. Kiinnostukseni heräsi. Voiko asia olla näin yksinkertainen? Onko suokukoilla itse asiassa neljä sukupuolta? Miksi lajit jaetaan aina kahteen sukupuoleen, vaikka lajeilla olisi selkeästi useampia sukupuolen fenotyyppisiä eli ilmenemismuotoja?”
(Auer 2021, s.93)

Biologisessa tutkimuksessa suokukot on tosiaan jaettu naaraisiin, englanniksi *reeves*, ja koiraisiin, englanniksi *ruffs*, ja koiraat on jaettu vielä kolmeen geneettisesti määräytyvään muotoon, joilla on silmiinpistäviä eroja käyttäytymismalleissa, hormonaalisissa profiileissa, soidinpuvussa ja kehon koossa (Loveland ym. 2022). Koiraiden eri muodoille ei ole suomenkielisiä nimityksiä, mutta englanniksi ne ovat *independents*, *satellites* ja *faeders* (Loveland ym. 2022). Auer käyttää tekstissään nimityksiä reviiirikukko (*independent*), satelliittikukko (*satellite*) ja faeder, joten selkeyden vuoksi käytän näitä samoja nimityksiä.

Auer analysoi tekstissään suokukkoja ja eläinten sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevaa journalismia Suomen Luonnossa, Korkeasaarella, New Scientistissa, Naturessa ja Avarassa Luonnossa. Hän nostaa esiin sen, miten binäärisesti sukupuolta käsitellään ja heteronormatiivisuudesta poikkeava seksuaalinen käytös sivuutetaan. Keskeinen havainto on, että vaikka moninaisuutta paikoin tunnistetaan, sitä ei käsitteellistetä tavalla, joka haastaisi binäärisen sukupuolijärjestelmän. Tämä näkyy erityisesti siinä, että useampien sukupuolten mahdollisuus mainitaan, mutta lopullinen jäsenitys palautetaan ”koiraisiin” ja

“naaraisiin”. Tällainen liike ei ainoastaan yksinkertaista ilmiötä vaan rajaa sitä, mitä sukupuolena voidaan ylipäätään ymmärtää. Tämä osoittaa, että cisheteronormatiivinen epistemologia ei ainoastaan kuvaa muunlaisia eläimiä tietyllä tavalla vaan toimii tiedon jäsentämisen ehtona, joka määrittää, millaiset erot tunnustetaan merkityksellisiksi ja millaiset sivuutetaan.

”Usein suokukkojen sukupuolten moninaisuus sivuutetaan kokonaan, kuten Korkeasaaren eläintarhan nettisivuilla. Englanninkielisessä mediassa asia esitetään hieman moniulotteisemmin kuin suomalaisessa: eri fenotyyppien esimerkiksi sanotaan olevan omia sukupuoliaan (*gender*), vaikka kuitenkin puhutaan erilaisista koiraista ja yhdenlaisista naaraista. *New Scientist* jopa mainitsee otsikossaan, että suokukoilla on neljä eri sukupuolta (*sex*), mutta kuitenkin artikkelissaan puhuu erilaisista koiraista ja yhdenlaisista naaraista. *Nature* ei mainitse lintujen olevan eri sukupuolta mutta esittelee niille käyttökelpoiset sukupuolineutraalit nimet *independent*, *satellite* ja *faeder*. Vain naaraiksi määriteltyille linnuille ei ole annettu nimitystä. Ehkä se voisi olla *butch*, niiden maanläheisen höyhenasun mukaan. Englanninkielisen median innokkuus määritellä erilaiset suokukot omiksi sukupuoliksi saattaa toisaalta olla vain huomiohakuisuutta. Toislajisten eläinten sukupuolista puhuminen ihmisen perspektiivistä on haastavaa, koska eläinten käsitystä itsestään ei voi tietää.” (Auer 2021, s.94)

Auerin läpikäymässä englanninkielisessä mediassa viesti on siis ristiriitainen: sukupuolia sanotaan olevan useampia, mutta lopulta puhutaan vain erilaisista koiraista ja naaraista. Kielen merkitys asioiden ymmärtämiselle on suuri, ja sen on osoitettu vaikuttavan siihen, miten hahmotamme maailmaa (Boroditsky 2011). Tässä kontekstissa kielen rooli ei rajoitu ilmiöiden kuvaamiseen, vaan se toimii ehtona sille, mitä voidaan tunnistaa ilmiöksi. Tämä ymmärtämisen ja käsitteellistämisen rajallisuus ei ole neutraalia vaan osa cisheteronormatiivista epistemologiaa, jossa kielen tarjoamat kategoriat ohjaavat sitä, millaisia sukupuolen ja seksuaalisuuden muotoja voidaan ylipäätään ajatella ja tunnistaa. Kun käytössä ovat käsitteet palauttavat moninaisuuden binäärisiin kategorioihin, ne samalla tuottavat vaikutelman siitä, että binäärisyys on luonnollinen lähtökohta eikä yksi mahdollinen tulkintatapa.

Jos kielestä ei löydy tarpeeksi kuvaavia sanoja jollekin ilmiölle, on sitä vaikea ymmärtää (Boroditsky 2011). Biologisessa tutkimuksessa ja biologiaan liittyvässä mediadiskurssissa binäärinen puhe koiraista ja naaraista on valtavirtaa (Fausto-Sterling 2000; Martin 1991), ja tätä Auer haluaa haastaa. Kieli on siis osa cisheteronormatiivista epistemologiaa, eli tiedon kehystä, jonka sisällä tietoa ja ymmärrystä muunlajisten eläinten sukupuolesta

tuotetaan. Kielen merkityksen tunnistaminen ja kielen käytäntöjen haastaminen on osa tämän epistemologian haastamista.

On myös tärkeä huomio, että muunlajisten eläinten sukupuolista puhuminen on haasteellista, koska emme voi tietää varmaksi eläinten kokemuksia ja käsitystä itsestään (Auer 2021, s.94). Auerin esseen, tai tämän tutkielmankaan, tavoitteena ei ole selvittää, mitä eläimet kokevat, tai käydä läpi kaikkea biologista tutkimusta aiheeseen liittyen, vaan peilata cisheteronormatiivisia käsityksiä kriittisesti tietoon, jota meillä on muunlajisten eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta.

”Tämä on ensimmäinen yritykseni soveltaa queer-ekologista ajattelua suokukkoja koskevan journalismin diskurssianalyysiin. En ole biologi eikä minulla ole tieteellistä koulutusta, mutta kirjoittajana ja taiteilijana koen, että minun on mahdollista tuoda asioita yhteen tavalla, joka saa aikaan liikeyksityyksiä ajattelussa ja olemisessa. Tämä suokukkoja ja niihin liittyvää journalismia käsittelevä teksti ei ole pyrkimys tieteelliseen selontekoon. Sen sijaan **tämä on ehdotus tarkkailla suokukkojen moninaisen sukupuolijärjestelmän valossa luontoon liitettyjä cisheteronormatiivisia perusoletuksia.** ’Cisheteronormatiivisuus’ tarkoittaa normistoa, jossa ilmiöt tulkitaan cissukupuolista ja heteroseksuaalista subjektia vasten, usein niin, että muunlaiset olemisen muodot nähdään vahinkoina ja poikkeamina, eikä itsessään tärkeinä ilmiöinä.” (Auer 2021, s.93, lihavoitu lisätty)

Suokukkojen sukupuoli ei siis ole yksiselitteisen binäärinen. Muunlajisten eliöiden sukupuoli yleisesti ottaen on hyvin moninainen (Hird 2008). Kaikki kasvit ja monet eläinlajit ovat intersukupuolisia, eli ne ovat usein kahta sukupuolta yhtä aikaa, joka tarkoittaa, ettei kahta eri sukupuolta oikeastaan olekaan (Hird 2008). Useimmilla sienillä on tuhansia sukupuolia (Hird 2008). Eliöt eivät myöskään ole geneettisesti dimorfisia, eli esiinny vain kahdessa erilaisessa geneettisessä muodossa. Ihmiselläkin on useita geneettisiä sukupuolen variaatioita erilaisilla kromosomiyhdistelmillä XY:n ja XX:n lisäksi. Näitä intersukupuolisia variaatioita ovat esim. XXY, XXXY, XXXXY, XXYY ja XXXYY (Hird 2008). Joillakin matelijoilla ja sammakoilla ei ole sukupuolikromosomeja lainkaan vaan ympäristön lämpötila määrää niiden sukupuolen (Hird 2008). Vesinokkaeläimellä taas on viisi X-kromosomia ja viisi Y-kromosomia (Australian Broadcasting Corporation 2004).

Näiden esimerkkien kautta käy ilmi, että biologinen todellisuus ei itsessään tue yksinkertaista kaksijakoista sukupuolimallia, vaan tällainen malli edellyttää valikoivaa tulkintaa. Myös Auer nostaa esseessään esille suokukkojen näkyvien ilmenemismuotojen, eli fenotyyppien, geneettisen moninaisuuden:

”Suokukkojen tunnistetuilla fenotyypeillä on kaikilla erilaiset sosiaaliset ja seksuaaliset roolit, joten koen aiheelliseksi kyseenalaistaa niiden määrittelyn binäärisesti koiraksi ja naaraiksi. Suokukkojen ulkoasut ovat soidin aikaan hyvin moninaisia, joten jako neljään fenotyyppiin saattaa myös olla varsin karkea. Ne kaikki näyttävät erilaisilta keskenään. YouTubessa on suomalaisen ”aloittelevan lintumiehen” video, jossa hän vitsaillen kuvailee onneaan, kun on löytänyt satoja erilaisia lintuja, sekä pettymystään, kun ne kaikki osoittautuvat suokukoiksi. Geneettinen jakso, joka saa aikaan fenotyyppien moninaisuuden, esiintyy myös tutkijoiden naaraiksi määrittelemässä linnuissa, joten on mahdollista, että vähemmän huomiota herättäviä geneettisesti määräytyviä sukupuolieroja on enemmänkin.” (Auer s. 94)

Tämä moninaisuus jää usein epistemologisesti marginaaliin: sitä ei kielletä kokonaan, mutta sitä ei myöskään integroida keskeiseksi osaksi sukupuolta koskevaa tietoa.

Sukupuolen moninaisuutta käsitellessä on myös nostettava esille se, että monet lajit ovat transsukupuolisia, siinä mielessä, että ne voivat muuttaa sukupuoltaan (Hird 2008). Muunlajisten eläinten sukupuolen muuttaminen ei ole kuitenkaan sama asia kuin ihmisten transsukupuolisuus, joka kantaa hyvin vahvoja kulttuurillisia merkityksiä. Biologisessa tutkimuksessa käytetään usein termiä hermafrodiitti viittaamaan eliöihin, jotka tuottavat sekä munasoluja että siittiöitä, eli ovat kaksineuvoisia (Gilbert 2010). Hermafroditismi voi olla joko samanaikaista tai jaksottaista: samanaikaisessa muodossa yksilö tuottaa molempia sukusoluja yhtä aikaa, kun taas jaksottaisessa muodossa eliö vaihtaa sukupuolta elämänsä aikana (Roughgarden 2004). Joissakin kalaheimoissa kyky muuttaa sukupuolta on paljon yleisempää kuin se, ettei sukupuolta muuta. Esimerkiksi korallitokko muuttaa sukupuoltaan ympäristön tilan mukaan. Myös kastemadot, merietanat ja nivelmadot muuttavat sukupuoltaan elämänsä aikana (Hird 2008).

Monilla muunlajisilla eläimillä esiintyy transvestismia, tai tarkemmin sukupuolimimikryä, jossa yksilö muistuttaa ulkoisesti tai käyttäytymiseltään eri sukupuolen yksilöä (Hird 2008; Andersson 1994). Fyysisessä muodossa tämä tarkoittaa, että yksilö muistuttaa ulkoisesti toisen sukupuolen edustajaa, kun taas käyttäytymiseen liittyvässä muodossa yksilö toimii tavoilla, jotka tavallisesti yhdistetään toiseen sukupuoleen (Hird 2008). Transvestismia on kuvattu muun muassa monissa hyönteislajeissa (Hird 2008). Esimerkiksi Owen (1988) kuvaa tutkimuksessaan *Papilio phorcas* -lajin naarasperhosia, joilla on nopeammin lentäville uroksille tyypillinen siipien kuvio, mikä auttaa naarasperhosia välttämään saaliiksi joutumista. On tärkeä huomata, että biologisessa tutkimuksessa näitä käsitteitä (transsukupuolisuus ja transvestismi) käytetään kuvaamaan eliöiden biologisia

ominaisuuksia, eikä niitä tule rinnastaa ihmisten sukupuoli-identiteettiä koskeviin käsitteisiin, jotka ovat vahvasti kulttuurisesti ja sosiaalisesti jäsentyneitä.

Näiden ilmiöiden käsitteellistäminen biologisessa tutkimuksessa erillisiksi "erikoistapauksiksi" tai teknisiksi kategorioiksi voi osaltaan ylläpitää vaikutelmaa, että ne ovat poikkeuksia oletetusta normista, vaikka ne ovat laajasti esiintyviä. Kun tätä kaikkea tietoa intersukupuolisuudesta, sukupuolen geneettisestä moninaisuudesta, transsukupuolisuudesta ja transvestismista peilataan cisheteronormatiiviseen ymmärrykseen sukupuolesta, huomataan sen olevan hyvin kapea ja rajoittava tapa tarkastella sukupuolta. Keskeistä ei ole ainoastaan se, että tämä ymmärrys on kapea, vaan se, että se rajaa aktiivisesti sitä, millainen tieto ylipäättään tunnustetaan relevantiksi. Cisheteronormatiivisessa epistemologiassa tietoisesti tai tiedostamatta jätetään olemassa oleva kattava tieto sukupuolen moninaisuudesta huomioimatta.

Ääri keskittyy tekstissään biologian sijasta enemmän kanayksilöiden elämän tarkkailuun ja heidän kokemustensa huomioimiseen. Näissä huomioissa nousee esille kanojen sukupuolen moninaisuus, mutta lisäksi myös yksilöllisyys. Jokainen kana on oma persoonansa, jolla on omanlaisensa mieltymykset ja suhteet muihin kanoihin:

"Kanojenkin keskuudessa on heitä, jotka haluavat enemmän yksinäisyyttä kuin toiset. On heitä, jotka suosivat homoseksuaalisia suhteita. On heitä, joita ei voi määritellä sukupuoleltaan yksiselitteisesti kanaksi tai kukoksi, ja heitä, joilla on kyllä kaikki tiettyyn sukupuoleen liitetyt biologiset ominaisuudet, mutta jotka käyttäytyvät toisin kuin ihmiset heiltä sen perusteella odottaisivat. On heitä, jotka viihtyvät sisarustensa tai vanhempiensa kanssa läpi elämänsä ja heitä, jotka eivät." (Ääri 2025, s.65)

Äärin kuvaus tuo esiin toisenlaisen tiedonmuodostuksen tavan, jossa yksilöllisyys ja variaatio eivät ole poikkeamia vaan lähtökohta. Sukupuoli kietoutuu tiiviisti yhteen seksuaalisuuden kanssa, ja käyn seuraavaksi läpi muunlajisten eläinten seksuaalisuuden moninaisuutta. Auer kiinnittääkin huomiota sukupuolen binääriseen jaottelun lisäksi seksuaalisuuden heteronormatiiviseen esittämiseen mediassa:

"Eläinten homoseksuaalista käytöstä ei juurikaan käsitellä luontomediassa. Olen katsonut Avaraa luontoa lapsesta asti, eli noin 30 vuotta, enkä muista siinä koskaan mainitun edes yksittäistapauksista, saati sitä, että homoseksuusi on verrattain tavallista toisilajisten eläinten parissa. Asiaan perehtyessäni olen muualla törmännyt myös siihen, että kun eläinten homoseksista kerrotaan, sen sanotaan tapahtuvan vahingossa. Valkohäntäpeuroista yli 10 % on intersukupuolisia, samoin merkittävä osa sinisorsista. Heteroseksuaalisuus maailmankuvan perustana edellyttää kahta toisistaan eroavaa sukupuolta, joten

tällaiset asiat sivuutetaan poikkeamina tai ne jätetään kokonaan huomioimatta.”
(Auer 2021, s.94)

Auerin havainto osoittaa, että seksuaalisen moninaisuuden sivuuttaminen ei ole satunnaista vaan systemaattista: ei-reproduktiivinen ja heteronormista poikkeava seksuaalisuus joko jätetään mainitsematta tai selitetään pois.

Jo vuonna 1999 Bagemihl on kirjoittanut kattavan teoksen lajien seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Hänen mukaansa homoseksuaalista käytöstä on havaittu yli 450 lajilla, kaikissa eläinryhmissä, ikäryhmissä ja yhtä usein naarailla ja uroksilla. Myös Joan Roughgarden (2013) on kirjoittanut aiheesta kattavan klassikkotekstin. Tuoreempi tutkimus osoittaa, että homoseksuaalista käytöstä on havaittu yli 1500 eläinlajilla (Monk ym. 2019). Tämä on kuitenkin iso aliarviointi ottaen huomioon, että homoseksuaalista käytöstä esiintyy lähes jokaisessa evoluutiopuun haarassa. On hyvin epätodennäköistä, että tämä rajoittuisi vain satoihin lajeihin 2,13 miljoonasta tähän mennessä nimetystä lajista (Davis 2024). Voidaan siis olettaa, että suurin osa eläinlajeista osoittaa jonkinlaista heteroseksuaalisuudesta poikkeavaa käytöstä ja täysin heteroseksuaaliset lajit ovat poikkeus (Davis 2024).

Homoseksuaalinen käytös voidaan jäljittää ainakin 24–37 miljoonan vuoden päähän (Vasey 1995), ja se on erittäin monimuotoista, joillain lajeilla monimuotoisempaa kuin heteroseksuaalinen käytös (Pavelka 1995). Myös lajienvälistä seksiä harrastetaan muunlajisten keskuudessa paljon; tuttu esimerkki on seksuaalinen käytös kukkien ja hyönteisten välillä (Hird 2008). Muitakin esimerkkejä on havaittu, esimerkiksi erilaisten hyönteislajien välisestä seksistä (Krizek 1992). Tämän laajuuden huomioiminen tekee näkyväksi ristiriidan biologisen tiedon ja sitä koskevien esitystapojen välillä.

Auer kommentoi kriittisesti Suomen Luonnossa julkaistua Antti Halkan (2020) tekstiä, joka käsittelee suokukkojen soidinmenoja. Halkka kirjoittaa:

”Vajaa viidennes koiraista on valkokauluksisia. Niitä sanotaan satelliiteiksi, sillä ne ovat erikoistuneet seuraamaan tilannetta sivusta. Ne nappaavat nopean parittelumahdollisuuden, kun naaras on pariutumishalukas ja kentällä vallitsee kiihkeä hämminki. [...] Reviirikoiras sietää satelliittikoiraista, koska niiden läsnäolo houkuttelee naaraita paikalle.” (Halkka 2020),

mihin Auer vastaa tekstissään suoraan:

”Kaikki erilaiset suokukot harrastavat seksiä keskenään. Epäilen, että reviirokukot eivät ainoastaan siedä satelliitteja vaan haluavat niiden seuraa.

Reviiri- ja satelliittikukat viettävät aikaa keskenään myös soidinajan ulkopuolella.” (Auer 2021, s.93)

Tässä Auer kyseenalaistaa suokukkokoiraisten keskinäisen suhteen perustumista vain lisääntymisen edistämiseen. Keskeinen ero Halkan ja Auerin tulkintojen välillä on siinä, että Halkka selittää suokukkojen käyttäytymistä lisääntymisen näkökulmasta, kun taas Auer avaa mahdollisuuden tulkita sitä myös sosiaalisena ja ei-reproduktiivisena suhteenä. Lisääntymiskeskeisyyteen syvennyn lisää myöhemmässä kappaleessa, mutta tässä kohtaa tulee jo selväksi, että heteronormatiivisuus ja lisääntymiskeskeisyys pönkittävät toinen toisiaan.

Vaikkei Auer nimeäkään epistemologiaa, tulkiten hänen tunnistavan cisheteronormatiivisen epistemologian suokukkoihin liittyvässä journalismissa, joka binäärisen sukupuolen lisäksi olettaa suokukkojen seksuaalisen käytöksen olevan heteroseksuaalista ja lisääntymiskeskeistä. Hän tekee tämän osoittamalla konkreettisesti, miten vaihtoehtoiset tulkinnat jäävät esitystavoissa näkymättömiksi. Kuten sukupuolenkin moninaisuuden kohdalla, muunlajisten eläinten seksuaalinen moninaisuus tietoisesti tai tiedostamatta sivuutetaan cisheteronormatiivisessa epistemologiassa. Tämä sivuuttaminen ei ole satunnaista vaan seurausta cisheteronormatiivisen epistemologian tavasta tuottaa tietoa, jossa heteroseksuaalisuus ja binäärinen sukupuoli toimivat lähtökohtaisina oletuksina muunlajisten eläinten tulkinnalle.

Muunlajisten eläinten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus on suhteessa myös käsitykseen lajityypillisyydestä, eli lajin luontaisiin käytösmalleihin ja tarpeisiin. Tämän kappaleen perusteella argumentoin, että monimuotoinen sukupuoli ja seksuaalisuuden voi käsittää monelle eläinlajille *lajityypillisenä*. Tässä luvussa esitetty analyysi osoittaa, että moninaisuus ei ole lajityypillisyydestä poikkeavaa, vaan sen olennainen osa. Seuraavassa kappaleessa syvennyn lajityypillisyyteen ja ideaan sen pervouttamisesta.

4.1.2 Lajityypillisuus ja sen pervouttaminen

Ääri (2025) pohtii esseessään *lajityypillisyyden pervouttamista*. Lajityypillisyydellä kuvataan jollekin lajille luontaisia käytösmalleja ja tarpeita. Kun eläimellä on mahdollisuudet toteuttaa lajityypillistä käyttäytymistä ja sen lajityypilliset tarpeet täytetään, hän ei kärsi. Pervo taas on suomennos sanalle *queer*, ja pervouttamisella tarkoitetaan samaa

kuin queeriyttämisellä, outouttamisella. Suomalaisessa queer-tutkimuksessa, jota on kutsuttu myös pervotutkimukseksi, pervo-sanalla on vahva ja vaihteleva historia: sille löytyy puolustajansa, mutta sana ei ole kuitenkaan yleistynyt suomalaisten queer-yhteisöjen käytössä (Rossi & Sudenkaarne, 2021). Palaten Ääriin, lajityypillisuus siis kaipaa pervouttamista/queeriyttämistä: totuttujen normien rikkomista, laajentamista, moninaistamista. Käyn kappaleessa ensin läpi, miten lajityypillisuus liittyy eläintuotannon kautta ihmiskeskeisyyteen ja cisheteronormatiiviseen epistemologiaan, ja sitten Ääriin ehdotuksen lajityypillisyyden pervouttamisesta ja queerin tarkastelemisesta muunlaisen linssin läpi.

Seuraavissa lainauksessa Ääri kuvaa kanojen ja kukkojen tapoja muodostaa erilaisia parvia ja sosiaalisia suhteita toisiinsa. Hän nostaa esille myös, miten lajityypillisyyttä käytetään hyvin ristiriitaisesti perusteluna epäeettisille toimintatavoille eläintuotannossa, kuten kukkotipujen systemaattiselle tappamiselle.

”Kukot muodostavat parvia myös keskenään, mikäli kanoja ei ole lähettyvillä, joten kotikanalassa voi yhtä hyvin asua kukkoparvi kuin kana- tai sekaparvikin. [...] Jos kanalassa on tarpeeksi tilaa, kanat muodostavat keskenään monenlaisia, niin läheisiä kuin vältteleviäkin suhteita. Laumaeläimelle on lajityypillistä elää laumassa mutta myös valita laumansa. Tähän ei kotieläin useimmiten saa tilaisuutta: häkkikanalan ”pienryhmähäkissä” on eletävä niiden lintujen kyljessä, joiden kanssa vankilansa jakaa, ja broilerihallin tuhansien tipujen kaaoksessa on liikaa tungosta, jotta toisilleen tuttujen lintujen parvien muodostaminen olisi mahdollista. Jos pienkanalan muutamasta linnusta kukaan ei satu olemaan oma sielunkumppani, kana ei voi päättää muuttaa muualle.

[...] Kun broilerintuottaja tai munituskanalan pitäjä kertoo, että tilan linnut elävät lajitoveriensä seurassa, laumaeläimelle lajityypillisesti, sanomatta jää, että kanan lajityypillinen tarve seuransa valitsemiseen ei toteudu. Tuotannossa puhutaan kuin kuka tahansa lajitoveri olisi elämänmittaiseen yhteiseloön yhtä sopiva. Kun kotikanalan pitäjä kertoo, että kanoille on lajityypillistä muodostaa haaremimainen parvi, jossa on monta kanaa ja yksi tai kaksi kukkoa, sanomatta jää, että vaikka tällainen parvimuoto on sekä villiintyneillä kesykanoilla että luonnonvaraisilla punaviidakkokanoilla tavallisin, kanat muodostavat – myös luonnonvaraisina eläessään – muunkinlaisia parvia. Tavallinen ei ole sama kuin luonnollinen tai paras. **Ajatus laumaeläimyydestä silkkana ”lajitoverien seurana” on laumaeläimyyden irvikuva.**” (Ääri 2025, s.65–66, lihavointi lisätty)

Ääri siis argumentoi, että kanoille ja kukoille on lajityypillistä muodostaa koostumukseltaan monenlaisia parvia, ei vain haaremimaisia yhden kukon parvia, ja että lajityypillisyyteen kuuluu myös mahdollisuus *valita* parvensa. Tämä mahdollisuus valintaan ei toteudu eläintuotannossa, joten tuotannossa elävien kanojen olosuhteiden perustelu

lajityypillisyydellä ontuu. Kun Ääri toteaa että, ”tavallinen ei ole sama kuin luonnollinen tai paras”, hän tekee näkyväksi mekanismin, jossa tuotannossa yleisin ja ihmiselle hyödyllisin parvimuoto esitetään kanoille luonnollisena. Tässä kohtaa lajityypillisuus ei toimi kuvailevana vaan normatiivisena käsitteenä, joka oikeuttaa tietynlaiset tuotantokäytännöt.

Lajityypillisuus typistetään eläintuotannoissa ja kotikanaloissa ihmiselle sopivaan, käytännölliseen ja hyödylliseen muottiin. Tämä typistäminen voidaan nähdä cisheteronormatiivisen epistemologian toimintana: se rajaa pois näkyvistä sellaiset kanojen sosiaalisuuden ja seksuaalisuuden muodot, jotka eivät tue lisääntymiskeskeistä ja sukupuolibinääristä järjestystä. Tämä lajityypillisyyden kaventaminen ei ole neutraalia vaan osa cisheteronormatiivista epistemologiaa, jossa käsitykset sukupuolesta ja lisääntymisestä ohjaavat sitä, millaisena lajille tyyppilliseksi oletettu käyttäytyminen ymmärretään.

Lainauksessa on kyse myös ihmiskeskeisyydestä ja ihmisen hyötysuhteesta kanoihin. Ihmiskeskeinen hyötysuhde kietoutuu myös yhteen cisheteronormatiivisen epistemologian kanssa. Konkreettisesti tämä näkyy siinä, että lisääntymistä maksimoiva haaremimainen parvirakenne määrittäytyy ”lajityypilliseksi”, vaikka Äärin aineisto osoittaa kanojen muodostavan monimuotoisempia sosiaalisia suhteita. Kun ihmiselle hyödyllisin ja tehokkain tapa kasvattaa kanoja on juuri lisääntymisen maksimoivassa haaremimaisessa parvessa, jossa suurin osa kukoista on ns. turhia, tuotetaan tietoa ja käsitystä siitä, että tämä on kanoille luontaisin ja lajityypillinen tapa elää.

Tällä tavalla cisheteronormatiivinen epistemologia ei ainoastaan kuvaa todellisuutta vaan aktiivisesti tuottaa sitä määrittelemällä, mitkä olemisen tavat tunnustetaan lajityypillisiksi ja mitkä suljetaan poikkeamiksi. Näin lajityypillisyyden käsite alkaa toimia osana cisheteronormatiivista epistemologiaa, jossa lisääntymiskeskeisyys määrittää sekä eläinten elämän järjestämistä että sitä koskevaa tietoa. Ääri nostaa esiin myös sen, että halu elää on kanoille lajityypillistä ja ensisijaista:

”Eläintuotantoa puolustavassa puheessa lajityypillisuus ymmärretään kuitenkin usein juuri näin, mustavalkoisesti, siten että jokin tarve joko täyttyy tai ei täyty. Esimerkiksi broilerintuottajat korostavat, että broilereilla on aina lajitoverien seura ja että se on parvieläimelle lajityypillistä. Sanomatta jätetään, että valtava joukko emottomia untuvikkoja ahtaassa hallissa ei ole parvi. Käsitys kanoista hyötyeläiminä myös sivuuttaa sen, että halu elää on kanalle lajityypillistä ja muihin tarpeisiin nähden ensisijaista. Siksi kotikanalankin pitäjä voi kertoa täyttävänsä parvensa lajityypillisiä tarpeita tappamalla kukkoja” (Ääri 2025, s.66)

Ymmärrys lajityypillisyydestä on siis hyvin riippuvaista siitä, millainen arvo kanoilla nähdään. Tuottajien ja kanojen kasvattajien näkemys lajityypillisyydestä on hyvin ristiriidassa kanan toimijuuden ja itseisarvon kanssa. Kapea käsitys lajityypillisyydestä myös rajoittaa ymmärrystä lajin sisäisestä vaihtelusta ja kanojen yksilöllisyydestä:

” [...] lajityypillisyyden käsitteen kanssa on oltava varovainen, etenkin, kun sitä käytetään sekä eläinteollisuudessa että pienimuotoisessa kotieläintuotannossa kovin huolettomasti. Tavallisimpaan ja yleisimpään keskittyessään lajityypillisyysspuhe voi olla yhdenmukaistavalla tavalla väkivaltaista. Se korostaa herkästi sukupuolibinäärisyyttä ja heteroseksuaalisuutta ja häivyttää yksilöiden väliset erot eli lajin sisäisen vaihtelun. Se pyyhkii pois epätavallisten olemisen tapojen muodostamat reuna-alueet, kuten kukkoparvet ja kanat, joilla on sekä munasarjat että kyky kiekua.” (Ääri 2025, 66)

Tässä nousee taas esille lajityypillisyyden yhteys cisheteronormatiiviseen epistemologiaan, kun lajityypillisuus ymmärretään ihmiskeskeisen linssin kautta. Lajityypillisyydestä puhuttaessa unohdetaan helposti, että lajityypillisuus sisältääkin paljon vaihtelua lajin sisällä. Lajin eri yksilöt voivat erota paljonkin toisistaan, näyttää tai käyttäytyä hyvinkin eri tavoilla – totutusta tai tavallisesta poiketen. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö nämä kaikki erilaiset ominaisuudet ja toimintatavat olisi lajityypillisiä, sillä ne ovat. Tämä ristiriitaisuus osoittaa, että lajityypillisuus ei ole vain biologinen käsite vaan myös osa tietämisen ehtoja määrittelevää cisheteronormatiivista epistemologiaa, joka rajaa sitä, mitä pidetään ”luonnollisena”.

Lajityypillisyyden pervouttaminen tarkoittaisi vanhojen normien purkamista ja kaikkien erilaisten olemisen tapojen tunnistamista osaksi kanojen, ja myös muiden lajien, elämää. Edellisessä kappaleessa 4.1 läpikäymäni tutkimuskirjallisuus lajien sukupuolen ja sen ilmaisun moninaisuudesta sekä seksuaalisen käyttäytymisen moninaisuudesta todistaa lajityypillisyydellä perustellut ja lajinormeihin liittyvät tiukasti sukupuolibinääriset ja heteronormatiiviset käsitykset vääriksi. Ääri vaatiikin tekstissään moninaisuudelle rakentuvaa ymmärrystä lajityypillisyydestä ja muistuttaa, että kanoille sukupuolen liukuvuus, erilaisten parvien muodostaminen, homoseksii, itsetyydytys ja muu, ei lisääntymiseen tähtäävä, seksi on *lajityypillistä*:

”Onkin vaadittava sellaista ymmärrystä lajityypillisyydestä, joka ottaa huomioon sekä lajin sisäisen moninaisuuden että sen, ettei lajityypillisuus ole joko/tai vaan jatkumo omien lajityypillisten tarpeiden ja halujen tyydyttämisen mahdollisuuksia. Lajityypillisyyden käsite kaipaa myös pervouttamista: erikokoisten ja ikä- ja sukupuolirakenteeltaan erilaisten parvien muodostaminen on kanoille lajityypillistä, homoseksii, itsetyydytys ja muu seksi, joka ei tähtää lisääntymiseen, on lajityypillistä, sukupuolen liukuvuus on lajityypillistä. Hyvää

elämää voi elää monin tavoin. Kukkoja ei ole syytä tappaa, vaikka kaikille heistä ei 'riittäisi kanoja'. Moninaisuudelle rakentuva ymmärrys lajityypillisyydestä voisi pelastaa henkiä." (Ääri 2025, 67–68)

Lajityypillisyyden pervouttaminen tarkoittaisi myös ihmiskeskeisestä näkökulmasta luopumista ja muunlajisten eläinten itseisarvon ja samalla ihmisen tuottaman kärsimyksen tunnistamista; huolenpito ja hyvän elämän takaaminen ei tule olla riippuvaista siitä, onko se ihmiselle hyödyllistä, käytännöllistä tai mahdollisimman helppoa. Niin kanat kuin muutkin eläimet ansaitsevat elää ilman ihmisen tekemää väkivaltaa ja elää myös niin, että heillä on mahdollisuus etsiä nautintoa.

Liittyen pervouttamiseen, sukupuolentutkimuksen professori ja feministinen tieteenutkija Wilson (2002) on luonnehtinut, Darwinin (1985) merirokkoja ja niiden sukupuolta ja seksuaalisuutta käsittelevään tutkimukseen nojaten, että luonto on valmiiksi lisääntyvästi ja iloisesti perverssi. Perverssin suomennos voi olla myös "luonnonvastainen", mikä on tämän tutkimuksen kontekstissa ironista, sillä argumentoin juuri tämän "perverssiyden" olevan luonnollista ja lajityypillistä. Tämä ajatus resonoi Ääriin kuvauksen kanssa kanojen sosiaalisten ja seksuaalisten suhteiden moninaisuudesta: se, mikä näyttäytyy tuotannossa ja arkipuheessa poikkeavana, asettuukin osaksi laajempaa biologista variaatiota. Näin "perverssi" ei nimeä poikkeamaa luonnosta vaan paljastaa, miten kapea käsitys luonnollisesta on ollut.

Feministinen teoria voisi tarkastella uudelleen tapoja, joilla tämä luonnollinen perverssiys uudelleen järjestää kulttuurikeskeisiä teorioitamme erilaisuudesta, ruumiillisuudesta ja identiteetistä (Wilson 2002, 284). Ääriin tekstissä tämä uudelleenjärjestäminen konkretisoituu lajityypillisyyden käsitteen haastamisena: kun kanojen moninaiset olemisen tavat tunnistetaan lajityypillisiksi, myös ihmiskeskeiset kategoriat luonnollisesta ja poikkeavasta alkavat horjua. Tämä muunlajisten eläinten seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus haastaa kulttuuriset ideamme perheestä, monogamiasta, uskollisuudesta, hoivasta, heteroseksuaalisuudesta ja ehkä perustavanlaatuisimmin sukupuolierosta (Hird 2008).

Tässä on kyse kulttuuri/luonto- ja ihminen/luonto-dualismien purkamisesta, jotka ovat osa cisheteronormatiivista epistemologiaa. Kanoihin liittyvässä aineistossa (Ääri 2025) nämä dualismit näkyvät esimerkiksi siinä, että tuotannolliset käytännöt esitetään luonnonmukaisina, vaikka ne rajaavat pois suuren osan kanojen lajityypillisestä käyttäytymisestä. Alaimo (2010) kirjoittaa, miten tarkastelemalla queer-eläimiä voi

hämmästyttävästä biologisesta ylenpalttisuudesta löytää tunteen monimuotoisuudesta, poikkeavuudesta ja hämmästyttävien erojen lisääntymisestä. Äärin (2025) kuvaamat kukkoparvet, ei-reproduktiivinen seksi ja yksilölliset erot toimivat konkreettisina esimerkkeinä tästä ”biologisesta ylenpalttisuudesta”. Tämä kaikki tekee biologisen reduktionismin tyhjäksi (Alaimo, 2010). Lajityypillisyyden pervouttamisella voitaisiin vakavasti haastaa cisheteronormatiivista epistemologiaa ja tuottaa tietoa sen sijaan epistemologisessa kehyksessä, joka ottaa kaiken tämän monimuotoisuuden ja ihmisen, luonnon ja kulttuurin perustavanlaatuisen kietoutuneisuuden huomioon. Toisin sanoen lajityypillisyyden pervouttaminen ei ole pelkästään käsitteellinen muutos vaan se muuttaa sitä, mitä pidetään tiedon kohteena, millaisia ilmiöitä tunnistetaan merkityksellisiksi ja millaisia suhteita lajien välillä tehdään mahdollisiksi.

On tärkeää tarkastella kriittisesti myös sitä, miten muunlajisia eläimiä tarkastellaan queer-näkökulmasta, ja miten queeria voitaisiinkin tarkastella muunlajisuuden kautta. Ympäristötutkimuksen professori Myra Hird (2006) on kritisoinut queer-teoriaa epäsuorasta oletuksesta, että queer muodostuu kulttuurin toimialueen kautta. Hän argumentoi, että monien organismien morfologia ja käyttäytymismallit ovat queerejä siinä, että ne haastavat heteronormatiivisia oletuksia. Tämä näkyy myös Äärin aineistossa: kanojen sosiaaliset ja seksuaaliset suhteet eivät asetu selkeästi heteronormatiivisiin malleihin, vaan ylittävät niitä monin tavoin.

Myöhemmin Hird (2008) kuitenkin kyseenalaistaa argumenttinsa, koska siinä hän tarkastelee muunlajisia organismeja queer-linssin läpi sen sijaan, että pohtisi kriittisesti, miten muodostamme queerin sosiokulttuurisesti, ja miten voisimme tarkastella queeria ei-inhimillisen/muunlajisen linssin läpi (2008). Tämä metodologinen siirtymä on keskeinen myös tässä analyysissä: kyse ei ole vain siitä, että tunnistetaan queeriä muunlajisissa eläimissä, vaan siitä, että muunlajiset eläimet muuttavat ymmärrystämme queeristä.

Wilson (2002) käyttää tällaista lähestymistapaa Darwinin tutkimiin merirokkoihin, jotka ovat meressä eläviä äyriäisiä ja joiden sukupuoli ja seksuaalinen toiminta ovat hyvin vaihtelevia. Wilson kirjoittaa:

”Darwinin merirokkojen luonnehtiminen queeriksi on liian häilyvää – jos tällä luonnehdinnalla tarkoitamme sitä, että merirokko vain jäljittelee niitä inhimillisiä, kulttuurisia ja sosiaalisia muotoja, jotka nyt rutiininomaisesti ovat merkitty queereiksi. Tämä luonnehdinta on iskevämpi, jos sitä käytetään, päinvastoin, tekemään nämä tutut inhimilliset, kulttuuriset ja sosiaaliset muodot kummallisemmiksi niiden yhdistyessä merirokkojen yhteisöön. Darwinin

merirokkojen queeriys ei ole silmiä avaavaa siksi, että se tekisi merirokosta helpommin ymmärrettävän rinnastamalla sen tuttuihin inhimillisiin muotoihin, vaan siksi, että se tekee ihmisen kulttuuriset ja sosiaaliset queer-ilmentymät vähemmän itsestään selviksi ja paljastaa niiden kietoutumisen luonnon ja biologisten voimien kanssa.” (Wilson 2002, 284, oma suomennos)

Wilson siis ehdottaa, että tarkastelisimme ymmärrystämme queeristä peilaten sitä muunlajisuuteen, luontoon ja biologiaan. Hän haastaa kulttuuri/luonto-dualismia, jossa queer määritellään ensisijaisesti kulttuurin kautta syntyneeksi ja siihen kuuluvaksi. Tämä näkökulma auttaa lukemaan myös Äärin tekstiä: kanojen monimuotoisuus ei ole kiinnostavaa siksi, että se muistuttaisi inhimillisiä queer-muotoja, vaan siksi, että se tekee myös inhimilliset kategoriat vähemmän itsestään selviksi. Queerin rajaaminen sosiokulttuuriseksi ilmiöksi aiheuttaa haasteita myös queer-ihmisiin liittyvässä keskustelussa.

Hird (2008) kyseenalaistaa ihmiseen liittyvien trans-keskustelujen kannattavuutta, kun niissä käsitellään transsukupuolisuutta täysin sosiokulttuurisena ilmiönä. Hän käyttää käsitettä *transsex*, jonka olen suomentanut transsukupuolisuudeksi, viittaamaan laajasti sukupuolen vaihteluun ja muuttamiseen eliökunnassa, ei ihmisten transsukupuolisuuteen identiteetti- tai kokemuksellisenä ilmiönä. Huomioiden sukupuolen monimuotoisuus ja transsukupuolisuuden yleisyys eliökunnassa, Hird kritisoi transkeskustelun jatkamista tällaisesta näkökulmasta, koska se nojaa luontokäsitykseen, joka sulkee transsukupuolisuuden ei-inhimillisenä ilmiönä pois.

Tätä taustaa vasten ja Wilsoniin viitaten Hird (2008) ehdottaa, että transsukupuolisuutta ja sukupuolen vaihtelua voitaisiin tarkastella laajemmin elollisen materian ilmiönä – ei siten, että ihmisten transkokemus redusoidaan biologiseksi, vaan siten, että huomio kiinnitetään siihen, miten laajasti sukupuolen muuntelua esiintyy eri elämänmuodoissa. Tämä ajatus tukee Äärin esittämää lajityypillisyyden laajentamista: sukupuolen moninaisuus ei ole poikkeus vaan osa elollisen materian variaatiota. On paljon mielenkiintoisempaa, miten voimme ymmärtää transsukupuolisuutta ihmisten keskuudessa vaikkapa bakteerien näkökulmasta (Hird 2008). ”*Ehkä ottaen huomioon sen [sukupuolen muuttamisen] yleisyyden elollisessa materiassa, meidän pitäisi pikemminkin kiinnittää huomiota siihen, kuinka harvoin ihmiset muuttavat sukupuoltaan*”, Hird kiteyttää (2008, oma suomennos).

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus muunlajisten eliöiden keskuudessa tosiaan kumoo länsimaiset kulttuuriset käsityksemme ja cisheteronormatiivisen epistemologian binäärisestä sukupuolesta ja heteroseksuaalisuudesta, joita usein perustellaan juuri

biologialla ja ”luonnonmukaisuudella”. Ääriin teksti tekee näkyväksi, miten nämä käsitykset eivät perustu neutraaliin biologiseen tietoon vaan valikoivaan tulkintaan siitä. Queerin tarkasteleminen muunlajisen linssin läpi purkaa myös ihmis- ja kulttuurikeskeistä näkökulmaa, kun huomaamme, ettei queeriyteen liittyvät sukupuolen ja seksuaalisuuden ominaisuudet olekaan ollenkaan spesifejä vain ihmisille ja ihmiskulttuurille. Näin myös ihmisen asema poikkeuksellisenä normin määrittäjänä alkaa horjua.

Lajityypillisyyden pervouttaminen, eli muunlajisten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden sekä yksilöllisyyden tunnustaminen, ei pelkästään muuta käsitystämme muunlajisista vaan se muuttaa käsitystä myös ihmisestä ja ihmisen suhteesta muunlajisiin. Juuri biologia ja ”luonto” palauttavatkin sukupuoleltaan ja seksuaalisuudeltaan moninaisen ihmislajin muiden lajien joukkoon. Tässä mielessä lajityypillisyyden pervouttaminen toimii myös ihmiskeskeisyyttä purkavana epistemologisenä interventiona. Tämä synnyttää monilajista queeriä epistemologiaa, jossa muunlajisuus sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus ohjaavat ymmärrystämme luonnosta, kulttuurista ja eläimistä, joihin ihmisinä kuulumme.

4.2 Cisheteronormatiivisen ihmiskeskeisyyden kriittinen tarkastelu

Tässä luvussa tarkastelen, miten aineistoni kuvaukset muunlajisten eläinten sukupuolesta ja seksuaalisuudesta haastavat ihmiskeskeistä cisheteronormatiivista epistemologiaa. Analyysin painopiste on siinä, miten ihmiskeskeisyys jäsentää tiedon tuottamista sekä lajienvälisiä erontekoja ja niiden normatiivisuutta. Cisheteronormatiivisessa epistemologiassa risteävät niin laji, sukupuoli, seksuaalisuus, rodullistaminen kuin terveys, ja nämä intersektiot on tärkeitä tunnistaa (Crenshaw 1989). Nämä eri tekijät limittyvät, liittyvät toisiinsa ja ovat usein päällekkäisiä, mutta pyrin avaamaan tässä kappaleessa mahdollisimman selkeästi aineistosta nousseita teemoja: lisääntymiskeskeisyyttä, ihmis- ja lajinormien kulttuurista bumerangia, hyötysuhdetta ja eläinkulttuureita. Tarkastelen näitä teemoja nimenomaan tiedonmuodostuksen näkökulmasta: miten ne eivät ainoastaan kuvaa todellisuutta vaan rajaavat sitä, mitä muunlajisista eläimistä voidaan tietää ja miten tämä tieto saa merkityksensä.

Ääri kirjoittaa muunlajisiin kohdistuvan väkivallan intersektionaalisuudesta ja queerin merkityksestä:

”Ihmisten muunlajisiin eläimiin kohdistama väkivalta ei yleensä perustu pelkkään lajiin, vaan muun muassa terveyttä, rotua, sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevat normit punotaan lajin kanssa yhteen väkivallan syyksi. Hyvän lajienvälisen elämän opettelu tarvitsee queeriä, muistutusta sukupuoli- ja seksuaalisuusnormien ihmistekoisuudesta ja vaatimusta väkivaltaisten normien hajottamisesta. [...]

Queer antaa työkaluja myös lajinormien kyseenalaistamiseen. Queer avaa tiloja sanoa, ettei ihmisten välisten suhteiden tarvitse olla ensisijaisia lajirajat ylittäviin suhteisiin nähden; se avaa tiloja rakastaa myös normien vastaisesti ja niin, että haluaa tukea toisen kukoistusta. Queer on kapinan perinne, jossa oikeuksien vaatiminen ymmärretään osaksi rakkautta, ja sellaisena se kutsuu rakastamaan kanojakin ennen kaikkea siten, että rakastava vaatii kanoille oikeutta olla, vapaina lihan- ja munantuotannon väkivallasta, arvokkaina riippumatta sukupuolestaan ja lisääntymisominaisuuksistaan.” (Ääri 2025, s.74–75)

Ääriin tekstissä queer näyttäytyy yhtenä keskeisenä cisheteronormatiivista epistemologiaa haastavana ajattelun välineenä, joka tekee näkyväksi vallan risteäviä ulottuvuuksia ja normien kietoutumista toisiinsa. Queer ei tässä rajoitu vain ihmisten välisiin suhteisiin vaan toimii myös keinona kyseenalaistaa lajinormatiivisia ja ihmiskeskeisiä oletuksia tiedon ja arvon rakentumisessa. Toisin sanoen queer toimii epistemologisena välineenä: se ei ainoastaan kritisoi normeja vaan muuttaa sitä kehystä, jonka puitteissa sukupuoli ja seksuaalisuutta koskeva tieto ylipäätään muodostuu (Haraway 1988). Tätä taustaa vasten edellisessä kappaleessa esitelty muunlajinen näkökulma queeriin on tärkeä pitää mukana analyysissä, sillä se laajentaa ymmärrystä siitä, miten normit rakentuvat lajienvälisesti eikä ainoastaan inhimillisen kulttuurin sisällä.

4.2.1 Lisäntymiskeskeisyyden kritiikki

Lisäntymiskeskeisyys nousi aiemmin esiin feministisen tieteen tutkimuksen kappaleessa sekä analyysissä muunlajisten eläinten seksuaalista moninaisuutta käsitellessä. Ääri lähtee liikkeelle tekstissään siitä, miten sukupuolta määritetään sukusolujen mukaan, jotka ovat erittäin keskeisiä lisääntymiseen liittyen.

”Mitä tarkoittavat koiras ja naaras? Biologiassa sukupuoli määritetty yksinkertaisesti niin, että uroksilla on pieniä sukusoluja, naarailla suuria. Sukusolujen koko ei suoraan vaikuta mihinkään muihin ominaisuuksiin. Sukusolujen normatiivinen sukupuolittaminen on yleistä. Esimerkiksi Suomen Luonnossa puhutaan emistä ja heteistä ’poikakukkina ja tyttökukkina’”. (Auer 2021, s.93)

Kyse on anisogamiasta, jota avasin feministisen tieteen tutkimuksen kappaleessa (s.16–17). Auerin lainauksesta nousee ilmi, miten anisogamia yhdistyy normatiiviseen sukupuolittamiseen, vaikka sukusolujen koko ei suoraan kerro eliön muista ominaisuuksista. Tämä osoittaa, että sukusoluihin perustuva sukupuolen määrittely ei ole pelkkä biologinen kuvaus vaan epistemologinen rajaus, joka asettaa lisääntymiseen liittyvät piirteet tiedon keskiöön.

”Sukupuolen kaksijakoisuus perustuu siihen, että sukusoluja on kahdenlaisia. Suokukkojen fenotyypin nimeäminen omiksi sukupuoliksi horjuttaisi tätä käsitystä.” (Auer 2021, s.94)

Fenotyypillä viitataan eliön havaittaviin piirteisiin, kuten ulkonäköön ja käyttäytymiseen, kun taas genotyyppi viittaa eliön perimään. Fenotyyppi syntyy genotyypin ja ympäristön yhteisvaikutuksesta (Campbell 2018). Auerin kritiikki kohdistuu siihen, että jos sukupuoli määritellään pelkästään sukusolujen perusteella, niin geno- kuin fenotyypinen sekä toiminnallinen vaihtelu jää käsitteellisesti sivuun. Tämä ilmentää tiedonmuodostuksen tapaa, jossa tietty biologinen mittari nostetaan selittäväksi periaatteeksi muiden kustannuksella.

”Miksi sukusolut sitten ovat niin keskeisessä asemassa? Ainakin populaarissa biologiakäsityksessä vaikuttaa olevan taustaoletuksena Nooan arki -mallinen käsitys evoluutiosta eri sukupuolta olevien yksilöiden välillä lisääntyessä tapahtuvana geenien välittämisenä. Lisääntyminen nähdään usein elämän tarkoituksena, ja lisääntymisen tarkoituksena nähdään geenien siirtäminen seuraavalle sukupolvelle. ’Lisääntyä ja täyttää maa’ on yleistetty koskemaan myös muiden lajien oletettua tarkoitusta. Asioiden merkitystä ei voida kuitenkaan selittää saman asian lisäämisellä. Lisää merkityksettömyyttä ei lisää merkityksellisyyttä.” (Auer 2021, s.94)

Auer tunnistaa tekstissään cisheteronormatiivisen tavan käsittää sukupuoli binäärisenä, perustuen sukusoluihin. Hän osoittaa, että binäärinen sukupuolikäsitys rakentuu epistemologisessa kehyksessä, jossa lisääntymisestä tehdään keskeinen selitysmalli. Hän yhdistää sukusolujen keskeisyyden uskonnon ja evoluutioteorian muokkaamaan käsitykseen lisääntymisestä elämän tarkoituksena. Tieteessä narratiivi reproduktiivisesta seksuaalisuudesta dominoi eläinten seksuaalisuuden tutkimusta (Terry 2000). Tämä linkittää myös eläinten queerin käytöksen tavoitteeseen määrittää lisääntyminen seksuaalisen kanssakäymisen perimmäiseksi päämääräksi (Terry 2000). Tällöin lisääntymiskeskeisyys toimii tiedollisena suodattimena, joka määrittää, mitä pidetään merkityksellisenä seksuaalisuutena ja mitä sivuutetaan poikkeuksena.

Auer argumentoi, että ihmiskeskeisyys näkyy siinä, miten keskeisenä lisääntymistä pidetään:

”Seksuaalisen lisääntymisen asettaminen keskiöön heijastaa enemmän ihmisen tarkoitusperiä kuin todellisuutta. Seksuaalisen lisääntymisen asettaminen keskiöön asettaa sukusolut ja niiden yhteensaattamisen keskiöön. Sukusoluihin liitetyt sukupuolioletukset asettavat cissukupuolisuuden keskiöön. Nämä yhdessä asettavat cissukupuolisten olentojen heteroseksuaalisen lisääntymisen keskiöön, jolloin kaikki muu määrittyy poikkeukseksi ja vahingoksi.” (Auer 2021, s.95)

Tämä lainaus tiivistää hyvin cisheteronormatiivisen epistemologian toimintamallia: se ohjaa ymmärrystä ja tiedon tuottamista ihmiskeskeiseen ja cisheteronormatiiviseen suuntaan, asettamalla seksuaaliselle lisääntymiselle ja sukusoluille subjektiivisen arvon. Näin kyse ei ole vain yksittäisistä normeista vaan tiedon tuottamisen ehdosta, joka rajaa, millaiset sukupuolen ja seksuaalisuuden muodot ylipäättään tulevat tunnistettaviksi (Foucault 1978).

Myös Ääri tunnistaa muunlajisten eläinten seksuaalisuuteen liittyvän lisääntymiskeskeisyyden:

”Puhe muunlajisten eläinten seksuaalisuudesta on usein lisääntymiskeskeistä ja ahtaiden sukupuolinormien värittämää. Oli kyse sitten nisäkkäistä, linnuista tai hyönteisistä, heidän seksuaalinen halunsa esitetään yleensä lisääntymisen haluna. Soidintanssit ja parittelut mielletään toiminnaksi, jonka tavoitteena on jatkaa sukua. Neuvottelut, joita linnut käyvät seksistä, pelkistetään usein siihen, että koiras houkuttelee ja naaras valitsee. Homoseksii, itsetyydytys tai muu sellainen seksi, jonka yhtenä tavoitteena ei ole lisääntyminen, mainitaan usein jonkinlaisena hassuna kuriositeettina, jos mainitaan.” (Ääri 2025, s.71–72)

Äärin kuvailu pelkistyksestä, jossa ”koiras houkuttelee ja naaras valitsee”, on täysin linjassa aiemmin käsittelemäni (s. 16) Darwinin (1871) yleistämän kuvauksen kanssa, jossa puhuttiin innokkaista kilpailuhenkisistä uroksista ja kainoista valikoivista naaraista. Tämä jatkuvuus osoittaa, että lisääntymiskeskeinen ja binäärinen sukupuolikäsitys ei ole vain yksittäinen tulkinta, vaan osa pidempää epistemologista perinnettä, jossa heteroseksuaalinen lisääntyminen luonnollisesta biologiseksi normiksi. Lisääntymiskeskeisyys sivuuttaa kaiken sellaisen seksin muunlajisten keskuudessa, joka ei tähtää lisääntymiseen. Tämä sivuuttaminen ei ole pelkkä tutkimuksellinen valinta vaan epistemologinen raja, joka tekee tietyt ilmiöt näkymättömiksi tiedolle. Onkin syytä tarkastella lisääntymistä, erityisesti seksuaalista lisääntymistä, hieman tarkemmin.

Seksuaalinen lisääntyminen eliökunnassa on kehittynyt varhaisessa evoluutiohistoriassa, ja aseksuaalisia lisääntymismuotoja on esiintynyt koko elämän historian ajan (Maynard Smith 1978). Seksuaalisen lisääntymisen evolutiivista syntyä on pohdittu laajasti, sillä se vaatii enemmän aikaa ja energiaa kuin aseksuaalinen lisääntyminen, ja lisääntymiskumppanit voivat olla harvassa tai yhteistyöhaluttomia (Maynard Smith 1978). Aineistossa Auer tarkastelee kriittisesti evoluution, geenien ja seksuaalisen, eli suvullisen, lisääntymisen suhdetta:

”Evoluutio on informaation liikettä. Geenit ovat olentojen muotoja määrittävää informaatiota. Informaation välittäminen, muokkaaminen ja tuottaminen voidaan nähdä lisääntymiselle analogisena toimintona.

Uuden elämän syntymisessä ja kehityksessä suvullinen lisääntyminen on vain yksi mahdollisuus monista. Geenejä liikkuu myös lajien välillä. Esimerkiksi virukset voivat vaikuttaa kantajansa geeniperimään. Ihmiskehossa olevasta DNA:sta vain osa on ihmisen DNA:ta. Suurin osa kuuluu kehossa toimiville välttämättömille mikro-organismeille.” (Auer 2021, s.95)

Hird (2008) tulkitsee, että Darwinin teorian näkökulmasta kaikki selviytyvät lajit ovat yhtä menestyviä, mikä tahansa muu luokittelu paremmuuden tai huonommuuden mukaan perustuu ihmisen keksimiin kriteereihin. Oletukset seksuaalisen lisääntymisen ja sukupuolierojen suosimisesta evoluutiossa eivät ole Darwinin alkuperäisen teorian mukaisia vaan pohjaavat enemmän kilpaileviin evoluutioteorioihin (Hird 2008).

Lisääntymiseen liittyy yleensä vahvasti ajatus lajin säilymisestä, geenien siirtämisestä seuraavalle sukupolvelle. Aineistossa Auer kuitenkin huomauttaa, että lajin säilyminen motiivina lisääntymiselle on ongelmallinen oletus kahdella tapaa:

”Lajien välistä rajaa ei pystytä tarkalleen määrittämään, joten lajin säilyminen lisääntymisen motivoijana näyttäytyy ongelmallisena oletuksena. Esimerkiksi ihmisen geeniperimässä on vaihtelevia määriä neandertalinihmisen geenejä. Susien ja koirien välillä geenejä on liikkunut molempiin suuntiin. Lisääntyminen ei johda lajin säilymiseen vaan ennen pitkää lajin katoamiseen, koska se muuttuu joksikin muuksi.” (Auer 2021, s. 95)

”Evoluutiolla ja elämällä ei ole määränpäättäjä tai syytä. Yksilöille ei voida olettaa käsitystä lajista kokonaisuutena geeniensä siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle. Olennot pyrkivät kohti nautintoa ja samalla edistävät omaa elossapysymistään ja usein myös lisääntymistään.” (Auer 2021, s.94)

Auer siis argumentoi, että lisääntyminen ei siis johda lajin säilymiseen, vaan lopulta sen katoamiseen ja muuttumiseen muuksi. Ja toiseksi, ei voida olettaa, että eläin- tai eliöyksilöllä olisi käsitystä kokonaisen lajin säilymisen ja lisääntymisen suhteesta. Näiden

asioiden esille nostaminen haastaa cisheteronormatiivista epistemologiaa, jolle myös tieteellinen lisääntymiskeskeinen käsitys seksuaalisuudesta ja sukupuolesta perustuu.

Juuri lisääntymiskeskeisyys asettaa samaa sukupuolta olevien eläinten välisen seksin kyseenalaiseksi, kuin se olisi toimimaton vastine heteroseksille. Kuitenkin esimerkiksi japaninmakakinaaraiden välinen parittelu ei ole yritys harrastaa heteroseksiiä vaan se on naaraille tyypillinen tapa harrastaa seksiä, joka eroaa selkeästi omanlaisellaan liikeskaalallaan heteroseksistä (Alaimo 2010). Feministisen teorian uranuurtaja Judith Butler on myös argumentoinut, että homoseksuaalisuus ei ole imitaatio heteroseksuaalisuudesta (Butler 1991; Alaimo 2010). Sekä Auer että Ääri haastavat teksteissään lisääntymiskeskeyttä tunnistamalla muunlajisten eläinten seksuaalisuuden moninaisuuden ja sen, että seksi ja seksuaalisuus eivät liity vain lisääntymiseen. Lisäksi Auer käsittelee kriittisesti evoluution, geenien ja lisääntymisen suhdetta, joka on tieteessä lisääntymiskeskeytyksen perustana. Lisääntymiskeskeytyksen haastaminen on osa laajempaa cisheteronormatiivisen epistemologian haastamista.

Näin lisääntymiskeskeytyksen kritiikki ei kohdistu ainoastaan yksittäisiin biologisiin oletuksiin, vaan paljastaa laajemman ihmiskeskeisen cisheteronormatiivisen epistemologian, jossa tieto rakentuu lisääntymisen, binäärisyyden ja heteroseksuaalisuuden ympärille. Lisääntymiskeskeytyys toimii tässä keskeisenä mekanismina, jonka kautta tämä epistemologia rajaa ja hierarkisoi muunlajisten eläinten sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevaa tietoa.

4.2.2 Ihmis- ja lajinormien kulttuurinen bumerangi

Muunlajisten eläinten morfologiaa ja käyttäytymistä kuvataan useimmiten vahvistaen oletuksia asioiden luonteesta ja ihmisen suhteesta tähän luontoon, vaikka näillä merkityksillä saattaa olla hyvinkin vähän tekemistä muunlajisten eläinten biologisten ja sosiaalisten realiteettien kanssa (Bagemihl 1999). Tämä viittaa siihen, että eläimiä koskeva tieto ei muodostu neutraalisti havainnoista, vaan sitä jäsentävät ennako-oletukset, jotka ohjaavat tulkintaa jo ennen varsinaista analyysia (Haraway 1988; Foucault 1978).

Aineistossa Auer (2021, s.94) pohtii, miten haasteellista muunlajisten eläinten sukupuolista puhuminen on, koska eläinten käsitystä itsestään ei voi tietää. Tämä epistemologinen rajoite tekee näkyväksi, että eläimiä koskeva tieto rakentuu väistämättä inhimillisten käsitteiden ja

kategorioiden kautta (Haraway 1988). Auer suhtautuu hyvin kriittisesti tapaan, jolla luontotoimittaja ja tietokirjailija Antti Halkka (2020) kirjoittaa Suomen Luonnossa suokukkokoiraan muodosta, joita nimitetään *faedereiksi*. Halkka kirjoittaa:

”Jo aiemmin paljastui, että suokukkokoirailla on vielä kolmaskin geneettisesti määrätynyt koiraan tyyppi. Noin prosentti koiraista näyttää naarailta, vaikka ovatkin koiraita. Ne hiippailevat muka naaraina turnajaispaikalla. 'Naaraiden' kivekset ovat 2,5 kertaa niin suuret kuin normikoiraan. Joskus ne pääsevät sopivassa tilanteessa parittelemaan, ja noin prosentti Suomesta poistuvista nuorista koiraista on näitä naaraan matkijoita.” (Halkka, 2020)

Auer kommentoi Halkan lainausta seuraavasti:

”Käytän tästä suokukkotyypistä sen englanninkielistä nimitystä *faeder*, koska koen termin 'valenaaras' tai muut vastaavat ongelmalliseksi. On epäselvää, tietävätkö suokukat *faedereiden* olevan niin kutsuttuja koiraita. Joissain lähteissä arvellaan, että tietävät, koska homoseksuaalisiksi määrittelyissä akteissa *faederit* ovat yhtä usein 'päällä' kuin satelliitti- ja reviirikukat. Toisaalla sanotaan, että naaraat eivät koskaan astu koiraita. *Faedereiden* erottaminen naaraista on kuitenkin mahdotonta etäältä, joten itselleni jää epäselväksi tämän tiedon luotettavuus.” (Auer 2021, s.94)

Auer kyseenalaistaa Halkan tavan käsitellä *faedereita* binäärisen sukupuolittamisen kautta. Keskeistä ei ole ainoastaan se, että käytetyt termit ovat arvolatautuneita, vaan se, että ne tuottavat tietynlaisen tiedollisen kehyksen, jossa *faederit* ymmärretään poikkeamina suhteessa oletettuun normiin. Auer avaa, miten Halkan tekstissä käytetään arvolatautuneita termejä ja ilmenee *kulttuurinen bumerangi*:

”Matkiminen edellyttää tietoista toimintaa. Suokukkojen lisääntymiskäyttäytyminen ja ulkonäkö määräytyvät tutkitusti geneettisesti. 'Hiippailevat muka naaraina' ja 'naaraan matkijat' ovat arvolatautuneita ja inhimillistäviä ilmaisuja, jotka tuovat mieleen transnaisiin kohdistuvat negatiiviset asenteet. *Faederit* toimivat muiden suokukkojen joukossa omina itsinään. Ne eivät ole valinneet ulkoasuaan. 'Naaraan näköisiä' koiriksi määriteltyjä yksilöitä esiintyy myös ruskosuohaukoissa. Tässä ilmenee niin kutsuttu *kulttuurinen bumerangi*, jossa heijastetaan ihmisiin liittyvä asenne luontoon ja sitten käytetään sen mukaan tehtyä tulkintaa luonnosta perustelemaan ihmisiin kohdistuvia asenteita.” (Auer 2021, s.94)

Epistemologisesta näkökulmasta *kulttuurinen bumerangi* toimii tiedonmuodostuksen kehänä: samat oletukset, jotka ohjaavat havaintojen tulkintaa, palaavat ”luonnollistettuina” takaisin tiedoksi, joka vaikuttaa objektiiviselta. Cisheteronormatiivisessa epistemologiassa on sama mekanismi: cisheteronormatiiviset normit ja oletukset vaikuttavat siihen, millaista tietoa on mahdollista löytää ja rakentaa, ja tällöin tieto vahvistaa usein

cisheteronormatiivisuutta. Näin normit eivät ole vain tiedon sisältö vaan sen tuottamisen ehto (Foucault 1978).

Muunlajisten eläinten käytös saa usein aikaan moraalisia väittelyjä aiheista kuten homoavioliitto, ydinperhe ja sukupuolten väliset suhteet. Moraalilla ja luonnolla on mielenkiintoinen suhde: luontoon vedotaan usein moraalikeskusteluissa, koska ”luonnollista” käyttäytymistä on perinteisesti pidetty moraalisesti ylivertaisena (Plumwood 1993; Hird 2008). Tämä kytkös osoittaa, että ”luontoa” koskeva tieto ei ole pelkästään kuvailevaa, vaan normatiivisesti ladattua ja yhteiskunnallisesti vaikuttavaa. Juutalais-kristillisessä ajatteluperinteessä homoseksuaalisuus on puolestaan usein määritelty ”luonnottomaksi”, ja siten moraalisesti alempiarvoiseksi (Hird 2008). Hirdiä (2008) mukaillen suokukot, jotka ovat ei-ihmiseläimiä ja edustavat ”luontoa”, kuitenkin ilmentävät sukupuolen moninaisuutta ja homoseksuaalista käytöstä. Tämä asettaa kyseenalaiseksi historiallisen juutalais-kristityn yhteyden luonnon ja moraalisen ylemmyyden välillä ja tekee näkyväksi epistemologisen ristiriidan: jos ”luonto” toimii tiedon ja moraalin perusteluna, mutta ei-inhimillinen luonto ei noudata cisheteronormatiivisia oletuksia, näitä oletuksia ylläpitävä tiedollinen kehys horjuu (Hird 2008; Haraway 1988). Näin suokukot haastavat cisheteronormatiivista epistemologiaa.

Aineistossa myös Ääri (2025) korostaa sukupuoli- ja seksuaalisuusnormien kulttuurista muodostumista käsitellessään lemmikkikukkojen seksuaalisuutta. Kukkoihin liitetään vahvasti maskuliinisia stereotyyppioita, kuten aggressiivisuus, dominoiva heteroseksuaalisuus ja kanojen suojeleminen, johtaminen ja siittäminen parvessa:

”Kukkous ja kukkojen huono asema on lajin ja sukupuolen limittyneisyyttä, jossa toinen ei edellä toista. Kukkoihin liitetään maskuliinisia stereotyyppioita aggressiivisuudesta dominoivaan heteroseksuaalisuuteen. Aggressiivisuuden tunnetta ihmistä kohtaan vähänkään ilmaisevat kukot määritellään herkästi vaarallisiksi ja siten välttämättä tapettaviksi. Kuten ekofeministi patrice jones on todennut, kukkoja pidetään herkästi kukkoilevina, ylpeinä machoina, jotka tavoittelevat aina valtaa. Toisaalta heidät nähdään kotikanaloissakin yleensä vailla omaa arvoa olevina naaraskanojen kylkiäisinä, kanojen suojeelijoina, parven johtajina ja usein ennen kaikkea siitoseläiminä, jonka toivotaan periyttävän vaikkapa runsasta munintaa, erikoisen värisiä munankuoria tai luonnetta, jossa on mahdollisimman vähän taipumusta pelkoon tai aggressiivisuuteen.” (Ääri 2025, s.70)

Myös tässä kulttuurisella bumerangilla, eli kulttuuristen ideoiden heijastamisella kukkoihin, on konkreettinen vaikutus. Kukkojen moninaisia persoonia ja moninaisia keskinäisiä suhteita, joita Ääri aineistossa kuvailevasti avaa, ei tunnusteta ja oteta huomioon,

vaikka ne ovat hyvin todellisia. Tämä osoittaa, että kulttuurinen bumerangi ei vaikuta ainoastaan tulkintoihin, vaan myös siihen, mitä ylipäättään tunnistetaan tiedon kohteeksi ja merkitykselliseksi tiedoksi (Foucault 1978; Haraway 1988). Aiemmassa kappaleessa (s.26–31) käsittelemäni lajityypillisyyden määrittelyä ohjaa usein vahvasti kulttuurinen bumerangi, joka vaikuttaa eläimiin konkreettisesti siinä, millaiset toimenpiteet ja huolenpito eläintuotannossa tai kotiloissa nähdään pakollisina, tarpeellisina tai hyödyllisinä. Näin epistemologinen kehys kytkeytyy suoraan materiaalisiin seurauksiin: tietyt tiedon muodot oikeuttavat tietyt käytännöt (Foucault 1978).

Vastoin lisääntymiskeskeisyyden sekä sukupuoli- ja lajinormien värittämää käsitystä kukkojen seksuaalinen toiminta on moninaista ja ”[s]eksuaalisen käyttäytymisen ja muun käyttäytymisen rajaa ei ehkä ole: kukkomme liukuvat iltapalasta itsetyydytykseen ja takaisin.” (Ääri 2025, s. 72). Tällaiset kuvaukset rikkovat kulttuurisen bumerangin logiikkaa tuomalla esiin ilmiöitä, jotka eivät asetu cisheteronormatiivisen epistemologian tarjoamiin kategorioihin.

Sekä Auer että Ääri nostavat esille sen, miten kulttuuriset ja sosiaaliset normimme, cis- ja heteronormatiivisuus sekä ihmis- ja lisääntymiskeskeisyys, vaikuttavat vahvasti siihen, miten ymmärrämme ja kohtelemme muunlaisia eläimiä. Bumerangin tavoin normit kulkevat edestakaisin meidän ja tarkastelemamme luonnon välillä vahvistaen itseään. Analyysin perusteella kulttuurinen bumerangi voidaan ymmärtää keskeiseksi mekanismiksi, jonka kautta ihmiskeskeinen cisheteronormatiivinen epistemologia toimii: se tuottaa tietoa, joka näyttää kuvaavan luontoa, mutta joka tosiasiallisesti heijastaa ja vahvistaa ennako-oletuksia. Cisheteronormatiivisen epistemologian haastamisessa tämän kulttuurisen bumerangin tunnistaminen on tärkeää; on ymmärrettävä, mitkä taustaoletukset ja ideologiat tiedontuotantoon vaikuttavat ja miten tieto voi vahvistaa noita oletuksia ja ideologioita. Tällöin haastaminen ei kohdistu vain yksittäisiin tulkintoihin, vaan itse tiedonmuodostuksen ehtoihin.

4.2.3 Hyötysuhteen kritiikki, huolenpito ja rakkaus

Ihmiskeskeisyyden ytimessä on länsimaisen filosofian ajatus ihminen/luonto -dualismi, joka asettaa ihmisen muunlaisia eläimiä ja luontoa ylemmäs. Tätä käsittelemme länsimaisen filosofian ja ihmiskeskeisyyden kappaleessa (s.9). Ylivalta luontoon näkyy hyötysuhteenä,

jossa ihminen käyttää luonnon resursseja ja muunlaisia eläimiä oman etunsa tavoitteluun. Tämä hyötysuhde ei kuitenkaan ole pelkkä käytännöllinen suhde, vaan se rakentuu tiedollisessa kehityksessä, jossa ei-inhimillinen määrittyy ensisijaisesti resurssiksi.

Cisheteronormatiivinen epistemologia tuottaa tämän hyötysuhteen osaksi tiedon rakentumista (Foucault 1978, Haraway 2008). Se rakentaa käsityksen ihmisen ylivallassa luontoon, lisääntymiskeskeisyydestä sekä virheellisestä lajityypillisyyden ideasta, ja näin määrittää, millaisina muunlaiset eläimet voidaan ylipäätään ymmärtää. Toisin sanoen epistemologinen kehys ei ainoastaan kuvaa eläimiä hyödyllisinä, vaan rajaa jo ennalta, että eläimiä koskeva tieto jäsenyy hyödyllisyyden, tuottavuuden ja norminmukaisuuden kautta. Tämä tekee ei-tuottavista ja normista poikkeavista yksilöistä helposti tarpeettomia, mikä konkretisoituu kukoille asetettuina tuottavuuden, käyttäytymisen ja lisääntymisen vaatimuksina.

Aineistossa Ääri nostaa esiin kukkojen huonon aseman ”hyötyeläiminä”. Hän kuvaa, kuinka kukot ovat usein ei-toivottuja, ylijäämää ja sivutuotteita, ja kuinka heidän arvoaan määrittävät tuottavuus, käytös ja ihmisen kokema vaivattomuus:

”Tiedän, että syksyllä foorumit ovat täynnä ilmoituksia, joissa sadoittain näitä kukkoja tarjotaan ilmaiseksi, myydään vitosella tai vaihdetaan kahvipakettiin tai suklaalevyyn. Ilmoituksissa toistuvat fraasit ’pitoon tai pataan’ ja ’vain pitoon, pataan saadaan itsekin’. Kukot ovat ei-toivottuja, ylijäämää, lemmikki- ja kotitarvekanaloiden sivutuotteita. Liian äänekkäitä, liian hankalia, liian seksuaalisia, liian päällekkäisiä, liian tuottamattomia. [...] Onkin tavallista sanoa, että kukkoja on pakko tappaa. Niin ajattelin pitkään itsekin.” (Ääri 2025, s.64–65)

Ihmiskeskeisyys ja hyötysuhde asettavat kukoille vaatimuksia, jotka eivät liity kukkojen lajityypillisyyteen tai selviämiseen luonnossa, vaan ovat pitkälti ihmisen määrittelemiä (Plumwood 1993; Haraway 2008). Tällaisessa kuvauksessa kukkojen arvo rakentuu suoraan ihmiskeskeisen cisheteronormatiivisen epistemologian ehdoilla: kukot ovat joko hyödyllisiä tai poistettavia. Kyse ei ole vain yksittäisistä arvostuksista, vaan tiedollisesta luokittelusta, jossa eläimet tulevat ymmärretyiksi kategorioina (hyödyllinen / haitallinen / ylimääräinen), jotka ohjaavat konkreettista toimintaa (Foucault 1978; Haraway 2013). Myös sääntely, jossa kukkojen pitämistä rajoitetaan sukupuolen ja äänekkyyden perusteella (Ääri 2025, s.65), osoittaa, kuinka heidän olemassaolonsa jäsenyy ihmisen tarpeiden eikä heidän oman olemassaolonsa näkökulmasta. Näin epistemologinen kehys materialisoituu institutionaalisiksi käytännöiksi (Foucault 1978).

Hyötysuhde konkretisoituu näin myös kukkojen kirjaimellisella tappamisella. Ääri kyseenalaistaa, miten tappaminen ja toisesta hyötyminen voivat samanaikaisesti olla osa huolenpitoa ja rakkautta:

”Suomessa on satoja pieniä kotikanaloita ja niistä monissa kanoja, joita heidän ihmisensä rakastavat. Tämä rakkaus on kuitenkin yleensä ’hyötyeläinten’ pitämiseksi tyypillisen tarkkarajaista. [...] Kukoille vaatimukset ovat erityisen kovat. [...] Ne, jotka käyttäytyvät aggressiivisesti ihmistä kohtaan, elävät harvoin vanhoiksi. Useimmiten tapetaan myös ne, joiden käyttäytyminen parven kanoja tai muita kukkoja kohtaan on millään tavalla väkivaltaista. Sairastuneita hoidetaan harvoin. Vaikka monelle kotikanalan pitäjälle oma kanala on keino vastustaa tehotuotantoa ja moniin kanojen lajityypillisiin tarpeisiin vastaaminen on kunnia-asia, rakkaus tässä on sellaista, johon sisällytetään hallintaa, pakottamista, kaltoinkohtelua ja tappamista, kuten sosiaalitieteilijä Paola Arcari kuvaa tuotantoeläimiin kohdistettua rakkautta. Pienkanalanpitäjä voi rakastaa kukkoaan ja tappaa hänet silti, koska tämä käyttäytyy ’huonosti.’” (Ääri 2025, s.69–70)

Ääri kuvaa pienkanalapitäjien rakkautta kukoille ristiriitaisena, sillä se sisältää samanaikaisesti sekä huolenpitoa että väkivaltaa kukkoja kohtaan. Tässä rakkaus ei ole irrallaan hyötysuhteesta vaan se rakentuu sen sisällä ja sen ehdoilla. Tämä paljastaa epistemologisen jännitteen: vaikka huolenpito näyttää moraalisenä suhteena, se on edelleen jäsenetty kehyksessä, jossa eläimen arvo määräytyy suhteessa ihmiseen. Cisheteronormatiivinen epistemologia tuottaa näin käsityksen, jossa huolenpito on ehdollista ja sidottu eläimen hyödyllisyyteen, käytökseen ja norminmukaisuuteen.

Hyötysuhde ei näyttäyty ainoastaan käytännöllisenä toimintana vaan osana laajempaa tiedollista kehystä, joka oikeuttaa muunlajisten eläinten alisteisen aseman (Foucault 1976; Haraway 2008). Toisin sanoen hyötyajattelu ei ole vain käytäntö vaan seurausta tavasta, jolla eläimiä koskeva tieto ylipäättään rakentuu ja mitä pidetään merkityksellisenä tietona eläimistä.

Ääri haastaa tätä epistemologiaa kirjoittamalla, bell hooksilta ammentaen, vaihtoehtoisesta tavasta rakastaa kukkoja:

”Kirjassaan *Rakkaus* muuttaa kaiken bell hooks kirjoittaa rakkaudesta toisin. hooksille rakkaus on halua tukea toista niin, että hän voisi kukoistaa mahdollisimman hyvin. Rakkaus ei ole niinkään tunne kuin valinta ja teko. Rakkaus ei ole halua hyötyä toisesta. Tällaista rakkautta on esimerkiksi sen toteaminen, että kun ihminen on tuonut kukon maailmaan – vaikka pelkkänä kanasiskoja sivutuotteena – tällä kukolla on oikeus elää, kiekua ja viedä tilaa olematta millään tavalla hyödyksi ihmiselle.” (Ääri 2025, s.70)

Ääri näkee kukkojen itseisarvon, joka ei riipu heidän hyödyllisyydestään ihmiselle. Tämä siirtää epistemologisen lähtökohdan pois hyödyllisyydestä kohti eläimen omaa olemassaoloa tiedon ja arvon lähtöpisteenä (Haraway 2008). Lainauksesta nousee rivien välistä esiin myös velvollisuussuhde: jos ihminen tuo maailmaan kukkoja, on kukoilla oikeus elää olematta ihmiselle hyödyksi, ja on ihmisen velvollisuus mahdollistaa tämä. Näin Ääri ei ainoastaan kritisoi vallitsevaa epistemologiaa, vaan ehdottaa vaihtoehtoista tiedon kehystä, jossa eläimen arvo ei määräydy suhteessa ihmiseen. Hän siirtää näin huomion hyötyarvosta eläimen kokemukselliseen olemassaoloon ja haastaa cisheteronormatiivisen epistemologian peruslähtökohtia.

Tätä linjaa jatkaen Ääri kuvaa omaa suhdettaan kukkoihin tavalla, jossa keskiöön asetetaan eläinten halut ja kokemukset:

”Ajattelen, että velvollisuuteni suhteessa kukkoihimme on pyrkiä mahdollistamaan heille niin omaehtoinen elämä kuin suinkin. Yhteiselomme onkin puoleltani jatkuvaa sen opettelemista, mitä kukot haluavat ja miten voisoin auttaa heitä saamaan haluamansa. He eivät aina halua sitä, mitä kuvittelin, mutta he haluavat paljon nautintoa. Kun on neljä elämänjanoista lintua, pelkkä negatiivinen vapaus väkivallasta ei kannata pitkälle. Mielihyvän mahdollistamisesta neljälle kukolle onkin tullut iso osa elämäni. Tehtäväni on mahdollistaa heille elämästä nauttimista joka päivä, myös, kun he sairastuvat ja vanhenevat.” (Ääri 2025, s.72–73)

Tässä kuvauksessa tiedon lähtökohdaksi ei aseteta ennalta annettuja kategorioita, vaan eläinten oma toimijuus ja kokemuksellisuus, mikä rikkoo ihmiskeskeisen epistemologian rakennetta. Ääri hylkää ihmiskeskeisen lähtökohdan suhteessaan kukkoihin, ja siirtää huomion heidän omaehtoiseen toimijuuteensa. Hyötysuhteen purkaminen murtaa ihminen/luonto-dualismia ja huolenpidon sekä rakkauden ulottaminen muunlajisiin eläimiin haastaa cisheteronormatiivista epistemologiaa, joka tuottaa tietoa muunlajisista eläimistä ensisijaisesti ihmistä hyödyttävinä ja alempiarvoisina olentoina. Tällöin haastaminen kohdistuu suoraan tiedonmuodostuksen ehtoihin: siihen, mistä näkökulmasta eläimiä koskeva tieto ylipäätään alkaa.

4.2.4 Muunlajisten eläinten kokemus, eläin-/luontokulttuurit ja yksilöllisyys

Cisheteronormatiivinen epistemologia sivuuttaa ja pyyhkii pois tiedon muunlajisten eläinten kokemuksista, kulttuurista ja yksilöllisyydestä (Haraway 2003). Tämä

sivuuttaminen ei tarkoita pelkästään tiedon puutetta, vaan liittyy siihen, että vallitseva tietokehys ei tunnista kaikkia tiedon muotoja mahdollisiksi (Foucault 1978, Haraway 1988).

Ääri kuvaa aineistossa cisheteronormatiivista oppimista ja siitä poisoppimista oman kokemuksensa kautta:

”Aiemmin olen oppinut ajattelemaan kukkoja lähinnä kanaparven johtamisen ja ohjaamisen roolin kautta. Tämä on pienkanalapiireissä tavallista silloinkin, kun kukkoihin suhtaudutaan heidän ainutkertaista yksilöllisyyttään kunnioittaen. Esimerkiksi Miriam Ramirezin ja Kaarina Valoaallon pienkanalaoppaassa *Gallina Libre* (1993) kuvataan pitkällisesti kukkojen tehtäviä, työtä ja velvollisuuksia sekaparvessa. Kukkoparven kanssa eläminen muuttaa minua, ja ensimmäisten kuukausien ajan törmään jatkuvasti omiin ennakkoluuloihini kukoista. Saan huomata, **miten moninaisia ja kauniita kukkojen väliset suhteet voivat olla kukkoparvessa.**” (Ääri 2025, s.71, lihavointi lisätty)

Ääri kuvaa, miten kukkojen kanssa eläminen on muuttanut häntä ja hänen käsitystään kukkojen luonteesta ja sosiaalisista suhteista. Tämä muutos voidaan tulkita epistemologisena siirtymänä: tiedon lähde siirtyy ulkoisista kategorioista kohti eläinten elettyä ja suhteista rakentuvaa kokemuksellisuutta (Haraway 2003).

Alaimo (2010) korostaa, miten luonto-kulttuuri/dualismi on sulkenut muunlajiset eläimet pois kulttuurin piiristä. On tärkeää tunnustaa eläimet kulttuurisiksi olennoiksi, jotka sosiaaliin järjestelmiin kietoutuneina toimivat, ovat vuorovaikutuksessa ja kommunikoivat keskenään (Alaimo 2010). Tämä ei ainoastaan laajenna ”kulttuurin” käsitettä, vaan purkaa epistemologista rajaa, jossa kulttuuri on aiemmin määritelty yksinomaan ihmisyyden ominaisuudeksi (Haraway 2008). Muunlajisilla eläimillä on omat, joskus monimutkaisetkin ja usein lisääntymiseen tähtäämättömät, järjestelmänsä seksille. Seksi, niin muunlajisilla kuin ihmiseläimillä, on osittain opittua käyttäytymistä, joka tapahtuu ja vaikuttaa aineellisessa ja sosiaalisessa ympäristössä, jossa sitä harrastetaan (Alaimo 2010).

Näin seksuaalisuus ei näyttäydy biologisena mekanismina, vaan luontokulttuurisena ilmiönä, jossa materiaalisuus ja sosiaalisuus ovat erottamattomia (Alaimo 2010). Keskityn lisää seksuaalisen toimijuuden ja eläinkulttuurien yhteyteen seuraavassa luvussa. Ymmärrys eläinkulttuureista kritisoi ideologiaa luonnosta resurssina, tyhjänä tauluna kulttuurisille merkityksenannoille tai raakana mekanistisena voimana (Alaimo 2010).

Ihminen/eläin-dualismi supistaa eläinten seksin mekaaniseksi viettitoiminnaksi tai geneettiseksi deternimiksi. Tämä tulisi korvata luontokulttuurien mallilla (Haraway

2003), joissa seksuaalinen toiminta on aina erottamattomasti sekä materiaalista että sosiaalista (Alaimo 2010). Tässä siirtymässä keskeistä on epistemologinen muutos: eläinten toiminta ei enää selity ”luonnon” kautta, vaan osana monikerroksisia luontokulttuurisia suhteita (Haraway 2008). Alaimo (2010) painottaa, miten tärkeää on, että eläimiä ei nähdä geneettisesti ohjautuvina koneina vaan olentoina, jotka luovat ja ovat sisällä toisissa ”maailmoissa”, tai luontokulttuureissa, kuten Haraway (2003) ilmaisee. Voimme ajatella queeriä nautintoa osana kasvavaa luontokulttuurien universumia (Alaimo 2010).

Luontokulttuureihin kuuluu myös muunlajisten eläinten käyttämä teknologia. Muunlajisilla on paljon teknologioita, joita ihmisen teknologiat matkivat, ja joita kaikkia ihminen ei edes ymmärrä (Hird 2008). Tämä haastaa epistemologisen oletuksen siitä, että teknologia olisi yksinomaan ihmiskeskeinen tiedon ja toiminnan alue. Elämä itsessään on teknologista, kun tarkastellaan, miten bakteerit, alkueliöt ja eläimet yhdistävät kehoonsa ulkopuolisia rakennemateriaaleja (Margulis and Sagan 1997). Kun teknologia rajataan ihmiselle, se vahvistaa ihminen/luonto -dualismia, jossa muunlajisten teknologian käyttö sivuutetaan (Hird 2008).

Ääriin tekstissä nousee esiin kukkojen luovuus seksissä ja erilaisten esineiden hyödyntämisessä siihen:

”Kukkoparvessa näen päivittäin monenlaista seksiä. Kukot tyydyttävät itseään eri tavoin, välillä erilaisten esineiden kanssa (ja uusia esineitä luovasti kokeillen), välillä ilman niitä [...]” (Ääri 2025, s.72)

Tämä toimii empiirisenä esimerkkinä siitä, että teknologinen ja kehollinen toimijuus ei ole lajikohtaista yksinoikeutta, vaan jaettua ja monilajista (Alaimo 2010; Hird 2008).

Vaikkei aineistoesseissä suoraan puhuta luonto- tai eläinkulttuureista, nousevat ne kuitenkin esille Auerin pohdinnassa suokukkojen soidinmenoista ja moninaisesta sukupuolijärjestelmästä ja Ääriin kuvauksissa kukkojen välisistä suhteista ja seksistä. Tulkitsen Auerin kuvaileman suokukkojen sukupuoli- ja seksijärjestelmän, jossa sukupuolia on useita ja kaikki erilaiset suokukot voivat harrastaa seksiä keskenään, olevan suokukkojen eläinkulttuurin kuvausta. Tämä tulkinta perustuu oletukseen, että kulttuuri voidaan määritellä toiminnallisten ja suhteellisten järjestelmien kautta, ei vain inhimillisen merkityksenannon kautta (Haraway 2003).

Muunlajisten eläinten yksilöllisyys ja sosiaaliset suhteet nousevat esiin Ääriin kuvauksissa kukoista ja heidän suhteistaan:

”Sitten on Kapteeni, joka ei ole koskaan johtanut kanaparvea. Hän on lempeä, itsenäinen, tarkkaavainen, suojeleva ja seurallinen persoona. Hän haluaa nauttia ja etsii ja löytää jatkuvasti uusia tapoja siihen. Hän iloitsee lepohetkistä muiden kukkojen kanssa, auringosta, multakylvystä, tanssista, hyppimisestä, kaivamisesta, räsynukeista ja vaatemytyistä, kosketuksista. On Pulu, jonka murrosiän alettua kehoni, etenkin raajoista, on jatkuvasti mustelmilla ja pienillä haavoilla, kunnes vähitellen opimme tapoja harjoitella toisenlaista yhdessäoloa. Pulu nukkuu yönsä kylki kyljessä veljensä Aamun kanssa, kutsuu aina muut parven kukot jakamaan kanssaan herkkunsa, oppii nopeasti uusia taitoja, nauttii tuntikausien multakylvyistä ja rentoutuu pitkiksi ajoiksi syliini, kun silitän hänen poskiaan. Samalla hän on herkästi säikähtävä ja hermostuva lintu ja taipuvainen ilmaisemaan tunteitaan nokallaan ja kannuksillaan etenkin hormonaalisen kiertonsa kesävaiheessa – mutta myös kykenevä oppimaan hillitsemään haluaan satuttaa.” (Ääri 2025, s.71)

Kanojen yksilöllisyyden tunnistaminen haastaa ihminen/eläin-dualismin, jossa ihminen nähdään yksilönä ja omana toimijanaan ja eläin taas osana massaa, ilman yksilöllistä toimijuutta. Tämä haastaa myös epistemologisen oletuksen siitä, että yksilöllisyys olisi vain ihmisyyteen kuuluva tiedollinen kategoria (Haraway 2008). Yllä oleva lainaus tuo esille kanojen yksilölliset persoonallisuudet, erilaiset temperamentit, älykkyyden ja erilaiset tavat olla sosiaalisissa suhteissa. Yksilöllisyys yhdistyy eläin- ja luontokulttuureihin sosiaalisissa suhteissa toimimisen kautta, mikä on kanoilla moninaista Ääriin tekstin perusteella.

On kuitenkin tärkeää muistaa, että ymmärryksemme ja tulkintamme muunlajisten eläinten kulttuureista, sosiaalisista suhteista ja nautinnoista on rajallista, ja aina tulkinnallista. Tämä rajallisuus ei kuitenkaan tarkoita tiedon mahdottomuutta, vaan epistemologista epäsymmetriaa: eläimiä koskeva tieto on aina osittain ihmiskeskeisten käsitteiden välittämää (Haraway 1988; Foucault 1978). Kun pyritään ymmärtämään eläinkulttuurien merkillisiä ja merkittäviä erilaisuuksia, useimmiten kuvauksissa hyödynnetään ihmisten kategorioihin ja termeihin, joihin eläimet eivät kuitenkaan koskaan täysin sovi (Alaimo 2010).

Queer-eläimiä ei voida täysin tavoittaa tai tyhjentävästi kuvata olemassa olevien ihmiskeskeisten kategorioiden avulla (Alaimo 2010). Tästä huolimatta, tai oikeastaan juuri tämän käsitteellisen tavoittamattomuuden takia on tärkeää, että pyrimme tunnistamaan ja purkamaan cisheteronormatiivista epistemologiaa ja sen tuottamia jäykkiä käsityksiä muunlajisista eläimistä.

Tämä johtaa paradoksaaliseen epistemologiseen asetelmaan: vaikka täydellinen kuvaus ei ole mahdollinen, juuri tämä rajaavuus paljastaa ihmiskeskeisten tiedonkehysten ehdot ja rajat. Tavoittamattomuus ei merkitse muunlajisten eläinten ”häviämistä” tiedon piiristä

vaan pikemminkin sitä, että he ylittävät ihmiskeskeisten luokittelujärjestelmien rajat ja paljastavat niiden riittämättömyyden. Tieteen tulisi pyrkiä mahdollisimman laajaan ymmärrykseen elämästä (Haraway 1988; Barad 2007).

4.3 Nautinnon ja seksuaalisen toimijuuden nostaminen keskiöön

Kuten olen aikaisemmassa kappaleissa 2.3 Feministinen tieteentutkimus ja 4.2.1 Lisääntymiskeskeisyyden kritiikki kuvannut, cisheteronormatiivinen epistemologia asettaa lisääntymisen muunlajisten eläinten seksuaalisuuden keskiöön. Tässä kappaleessa haluan tarkastella, miten nautinnon ja seksuaalisen toimijuuden siirtäminen keskiöön haastaisi tuota epistemologiaa ja uudelleen järjestää käsitystämme muunlajisten eläinten toimijuudesta, seksuaalisuudesta ja tiedon tuottamisen ehdoista.

Muunlajisten eläinten seksuaalisuuden ja seksin supistaminen ei-seksuaaliseksi toiminnaksi on eläinten tutkimuksessa yleistä. Tämä tapahtuu tulkitsemalla seksuaalinen toiminta sosioseksuaaliseksi (Vasey 2004), eli seksin motiivina ei ole itse seksi tai nautinto vaan jonkinlainen sosiaalinen päämäärä tai lisääntymisstrategia (Alaimo 2010). Samaa sukupuolta olevien eläinten seksuaalista käyttäytymistä tulkitaan usein sosiaalisten funktioiden kautta siten, että sen seksuaalisuus kiistetään ja aktien merkitys kuvataan miksi tahansa muuksi kuin seksiksi (Alaimo 2010). Tällöin seksi irrotetaan keinotekoisesti sosiaalisesta vuorovaikutuksesta, vaikka seksuaalinen toiminta itsessään on aina jo sosiaalista (Vasey 2004; Roughgarden 2004).

Esimerkiksi japaninmakakien naaraiden välinen parittelu myönnettiin seksuaaliseksi toiminnaksi vasta, kun kaikki sosioseksuaaliset funktiot, kuten urosten houkuttelu, kilpailevan naaraan lisääntymisen estäminen, liittojen muodostaminen, valta-asemasuhteista viestiminen, poikasten yhteishoivan lisääminen, sosiaalisten jännitteiden purkaminen, heteroseksuaalisen toiminnan harjoittelu tai konfliktien sovittelu, oli ensin rajattu pois (Alaimo 2010). Tämä osoittaa, että seksuaalisuuden tunnistaminen perustuu usein etukäteisiin epistemologisiin rajanvetoihin siitä, mitä voidaan ylipäätään ymmärtää seksuaalisuutena. Alaimo (2010, 63 oma suomennos) summaa tämän: ”—samaa sukupuolta olevien eläinten välistä toimintaa pidetään ei-seksinä, kunnes toisin todistetaan. Kaikki mahdollisuudet sen olemassaoloon - muu kuin nautinto - on suljettava pois, ennen kuin se voidaan ymmärtää seksiksi”.

Aineistossani Ääri ja Auer tarkastelevat nautintoa, seksuaalisuutta ja seksiä toisesta näkökulmasta, jossa keskiöön nousee kysymys siitä, mitä tapahtuu, jos nautinto ymmärretään seksuaalisen toimijuuden lähtökohdaksi eikä sen sivutuotteeksi.

”Kutsun Kapteeni-kukkoa luokseni ja heilutan samalla yhtä hänen räsynukeistaan, eräänlaista lumpuista ommeltua tyynyä. Kapteeni tulee juosten, ei, vaan juoksulentoa, ottaa siivillä lisää vauhtia askeleisiinsa ja kurkottelee nukkeaan kohti. Heitän nukan maahan ja Kapteeni syöksyy sen päälle jo ennen kuin sen putoamisliike on pysähtynyt, tarttuu siihen nokallaan ja tyydyttää itsensä. Sen jälkeen hän päästää muutaman iloisen äänen, rauhallisia, kurisevia kotkahduksia.” (Ääri 2025, s. 70)

Tässä kuvauksessa kukon seksuaalinen toiminta esitetään välittömänä, ruumiillisena ja tilanteisena nautintona, joka ei palaudu lisääntymiseen. Jo tällainen esitys horjuttaa lisääntymiskeskeistä epistemologiaa, koska se tekee näkyväksi seksin merkityksellisyyden ilman reproduktiivista päämäärää ja avaa mahdollisuuden suhtautua muunlajisten eläinten seksuaalisuuteen uudella tavalla (Bagemihl 1999; Roughgarden 2004). Nautinto ei kuitenkaan rajoitu vain seksin harrastamiseen, Ääriin mukaan se jäsentää kukkojen koko arkea ja sosiaalisia suhteita:

”Kukkojen jokapäiväisessä hoivaamisessa korostuu mielihyvän mahdollistaminen, siinä missä muut tapani puolustaa kanoja ovat keskittyneet väkivallan vastustamiseen. Kukkomme nauttivat monenlaisista asioista ja hakevat aktiivisesti nautintoja, kuten hyvää ruokaa, sukimista, toistensa seuraa, rapsutuksia, auringonpaistetta, varjoa kuumina päivinä, multakylpyjä, loikoilua, leikkimistä, pensaikoissa seikkailemista, korkealle lentämistä ja kiekumista, tanssimista ja seksiä.” (Ääri 2025, s.71)

Tässä nautinto näyttäytyy toimintaa organisoivana periaatteena, ei vain yksittäisenä kokemuksena. Tämä resonoi Alaimon (2010) ajatukseen siitä, että nautinto voi toimia dynaamisena voimana eläinkulttuureissa. Seksuaalisuudella ja seksillä, erityisesti ei-produktiivisella, on ollut myös suuri merkitys ’kulttuurin’ synnyssä, esimerkiksi ihmiskielen ja työkalujen kehityksessä (Alaimo 2010). Sandilands (2001) puolestaan kritisoi vallitsevaa tieteellistä tutkimuskehystä, joka yhtyy valtavirtaiseen luontokäsitykseen. Hänen mukaansa molemmat ovat aktiivisesti epäerotisoitu ja monoliittisesti heteroseksuaalisia. Erotofobia, eli seksin pelko tai negatiivinen suhtautuminen seksiin, liittyy selvästi seksuaalisen monimuotoisuuden säätelyyn; normatiivinen, tieteesen ja luontoon yhdistetty, heteroseksuaalisuus vaikuttaa seksuaalisuuden säätelyyn ja välineellistämiseen, ja linkittää seksuaalisuuden totuuteen ja evoluutionaaliseen terveyteen nautinnon ja täyttymyksen sijaan (Sandilands 2001).

Myös Hird (2008) argumentoi sen puolesta, etteivät monet eläimet harrasta seksiä pelkästään tai ensisijaisesti lisääntyäkseen. Mielihyvää ei yleisesti tunnusteta organisoivana voimana muunlajisten eläinten välisissä suhteissa, tai synteettisessä evoluutioteoriassa (*neo Darwinism*) yleensäkin (Hird 2008). Tämä tukee havaintoa siitä, että cisheteronormatiivinen epistemologia ei ainoastaan kuvaa seksuaalisuutta vaan tuottaa rajat sille, mitä voidaan pitää seksinä, haluna tai nautintona (Bagemihl 1999; Vasey 2004).

Auer pohtii aineistossa nautinnon merkitystä ja roolia suokukkojen soidinmenoissa:

”Olennot pyrkivät kohti nautintoa ja samalla edistävät omaa elossapysymistään ja usein myös lisääntymistään. Entä jos suokukot kokoontuvat soitimelle, koska se tuntuu niistä hyvältä ja oikealta? Ehkä ne nauttivat siihen liittyvästä pelistä ja leikistä. Ne tanssivat, tappelevat ja panevat ristiin rastiin koko touko-kesäkuun. Siinä sivussa joidenkin lintujen kantamat munasolut hedelmöittyvät useiden eri yksilöiden siittiöistä, ja munasolujen kantajat munivat neljä munaa.” (Auer 2021, s.94)

Tässä soidin ei näyttäydy lisääntymisen välineenä vaan moniaistisena ja tilanteisena leikkinä, jossa lisääntyminen on vain yksi mahdollinen seuraus. Samalla Auer purkaa käsitystä seksuaalisesta käyttäytymisestä yksinomaan strategisena tai sosiaalisena välineenä (Hird 2008; Bagemihl 1999).

Myös Ääri käsittelee ja kyseenalaistaa kukkojen soitimen, parittelun ja seksin suhdetta:

”Niin kauan kuin elin sekaparven kanssa, minun oli mahdollista havainnoida parvea ja mieltää seksuaalinen käyttäytyminen lähinnä lisääntymishakuiseksi. Kukkojen kanssa eläessäni ymmärsin, että se, mitä olin oppinut pitämään soidin- tai kosiotanssina ja se, mitä olin oppinut pitämään paritteluna, on meillä jokapäiväistä tekemistä kukkojen välillä. Kukkoparvessa näen päivittäin monenlaista seksiä. Kukot tyydyttävät itseään eri tavoin, välillä erilaisten esineiden kanssa (ja uusia esineitä luovasti kokeillen), välillä ilman niitä, välillä toistensa seurassa ja välillä sivummalla, nopeasti, hitaasti, keskittyneesti, ohimennen, kerran muiden puuhien lomassa tai monta kertaa peräjälkeen. Toisinaan he ejakuloivat, toisinaan eivät.” (Ääri 2025, s. 72)

Kukkojen seksuaalinen toiminta on moninaista ja he ovat seksuaalisuudestaan nauttivia olentoja. Kukkojen kanssa eläminen on purkanut Äärin aiemman lisääntymiskeskeisen ymmärryksen kukkojen seksistä ja rakentanut uutta ymmärrystä, jossa kukot ovat yksilöllisiä seksuaalisia toimijoita.

Ääri myös kyseenalaistaa aiemmin käsittelemiäni sosioseksuaalisia funktioita sekä seksuaalisen käyttäytymisen ja muun käyttäytymisen rajaa:

”Heidän välillään on seksiä, joka minun silmiini näyttää joskus suostumukselliselta ja joskus ei. En usko siihen, että kukkojen välisessä seksissä – myöskään sellaisessa, johon toinen ei minusta näytä suostuneen – olisi kyse ensisijaisesti alistamisesta, pyrkimyksestä ottaa valtaa parvessa, sillä yleensä kukot pysyvät seksin jälkeen lähellä toisiaan ja jatkavat ruokailua, sukimista tai muuta puuhaansa yhdessä. **Seksuaalisen käyttäytymisen ja muun käyttäytymisen rajaa ei ehkä ole: kukkomme liukuvat iltapalasta itsetyydytykseen ja takaisin.**” (Ääri 2025, s.72, lihavointi lisätty)

Ääri tulkitsee siis, ettei kukkojen motiivi seksille ole ensisijaisesti jokin (lisääntymistä koskeva) sosiaalinen päämäärä. Hän myös avaa idean siitä, ettei seksuaalisen ja muun käyttäytymisen välillä välttämättä ole selkeää rajaa. Tämä on hyvin vallankumouksellinen ajatus, kun sitä peilataan cisheteronormatiiviseen epistemologiaan muunlaisten eläinten seksuaalisuudesta, jossa juuri on pyritty erottelmaan seksi ja seksuaalinen käytös kaikesta muusta sosiaalisesta käyttäytymisestä tai perustelemaan se sosiaalisilla ja lisääntymisstrategioilla (Foucault 1978; Hird 2008; Vasey 2004).

Tämä on epistemologisesti keskeinen kohta, sillä se osoittaa, että cisheteronormatiivinen tiedontuotanto perustuu usein keinotekoiseen erotteluun seksuaalisen ja ei-seksuaalisen välillä. Kun tämä raja purkautuu, myös lisääntymiskeskeinen selitysmalli menettää yksinoikeutensa.

Aineistossa Auer (2021, s.93) kyseenalaistaa myös reviiri- ja satelliittikukkojen suhteen sosioseksuaaliset tulkinnat (Halkka 2020), jossa reviirikukot sietäisivät satelliittikoiraista, vain koska niiden läsnäolo houkuttelee paikalle naaraita. Sen sijaan Auer tulkitsee, että reviirikukot aktiivisesti haluavat satelliittikukkojen seuraa, sillä kaikki erilaiset kukot harrastavat seksiä keskenään, ja reviiri- ja satelliittikukot viettävät aikaa keskenään myös soidinajan ulkopuolella (2021, s. 93). Hän siis ehdottaa, että kukkojen välinen suhde voi sisältää nautintoon ja yhdessäoloon perustuvia motiiveja. Tämä siirtää analyysin pois pelkästä funktionaalisuudesta kohti monimotivaatiota.

Ääri puolestaan tiivistää kukkojen seksuaalisuuden moninaisuuden:

”Kukkomme harrastavat paljon seksiä. Lisääntymisen mahdollisuutta ei ole, enkä usko, että he eivät sitä tietäisi. Seksuaalisen nautinnon mahdollisuuksia he sen sijaan näyttävät löytävän kaikkialta. He ovat seksuaalisuudestaan nauttivia olentoja, vaikkei heidän seurassaan ole naaraspuolisia kanoja. Oletan, että ainakin osa heistä harrastaisi mielellään seksiä myös kanojen kanssa, ja olen pahoillani, etten tarjoa heille mahdollisuutta siihen. Toisaalta he saavat mahdollisuuden muodostaa ja kehittää kukkojen välisiä suhteita” (Ääri 2025, s.72)

Tässä seksuaalisuus näyttäytyy ei-reproduktiivisena, monimuotoisena ja vuorovaikutuksellisenä käytäntönä, joka ei palaudu heteroseksuaaliseen lisääntymislogiikkaan (Bagemihl 1999; Roughgarden 2004). Lainauksessa korostetaan kukkojen omaehtoista nautintoa: nautinto ei ole enää lisäys biologiseen selitykseen vaan toimijuuden perusta. Ääri olettaa kukkojen tietävän, ettei heillä ole mahdollisuutta lisääntyä. Tämä on tietenkin vain oletus, mutta Äärin kuvailut paljastavat kuitenkin selvästi sen, että kukot nauttivat seksistä ja seksuaalisuudestaan myös ilman kanoja. Ääri myös haastaa ajatuksen sosioseksuaalisista selityksistä ehdottamalla, että kukkojen välinen seksi ei välttämättä ole ensisijaisesti vallan tai strategian väline vaan osa jatkuvaa ruumiillista ja sosiaalista yhteiseloä. Tämä purkaa cisheteronormatiivisen epistemologian keskeistä oletusta siitä, että seksuaalinen käyttäytyminen on aina selitettävissä ulkoisilla funktioilla (Hird 2008). Tämä haastaa erityisesti cisheteronormatiivista epistemologian lisääntymis- ja heterokeskeisyyttä. Aiemmin tässä kappaleessa mainitsin nautinnon mahdollisena dynaamisena voimana eläinkulttuureissa (Alaimo 2010). Tulkitsen, että Äärin kuvailemassa kukkojen arjessa on kyse kukkojen välisestä kulttuurista ja sosiaalisista suhteista, joita nautinto vahvasti ohjaa.

Nautinnon ja seksuaalisuuden toimijuuden asettaminen keskiöön muuttaa perustavanlaatuisesti sitä epistemologista kehystä, jossa muunlajisten eläinten seksuaalisuutta on totuttu ymmärtämään (Foucault 1978; Hird 2008). Se purkaa lisääntymiskeskeisen selitysmallin yksinvaltaa ja avaa tilaa käsitykselle seksuaalisuudesta, jossa nautinto, ruumiillisuus ja sosiaalisuus eivät ole toissijaisia vaan keskeisiä järjestäviä periaatteita (Alaimo 2010). Se mahdollistaa myös eläinkulttuurien laajemman ymmärtämisen (Haraway 2003; Alaimo 2010). Muunlajisten eläinten seksuaalisen toimijuuden tunnustaminen purkaa myös ihminen/eläin- ja kulttuuri/luonto-dualismeja, jotka toimivat heteronormatiivisen epistemologian perustana (Haraway 2003; Alaimo 2010).

Tämä ei ainoastaan laajenna käsitystä eläinten seksuaalisuudesta, vaan paljastaa, että cisheteronormatiivinen epistemologia ei kykene täysin tavoittamaan niitä moninaisia tapoja, joilla seksuaalisuus ja toimijuus ilmenevät lajienvälisessä todellisuudessa (Foucault 1978; Alaimo 2010). Nautinnon ja seksuaalisen toimijuuden keskeisyyden tunnistaminen antaa meille mahdollisuuden ymmärtää paremmin muunlajisten eläinten moninaista seksuaalisuutta, sukupuolta, sosiaalisia suhteita ja eläinkulttuureja (Haraway 2003; Hird 2008).

5 Johtopäätökset ja pohdinta

Tässä tutkielmassa olen tarkastellut, miten Äärin (2025) ja Auerin (2021) kuvaukset muunlajisten eläinten sukupuolesta ja seksuaalisuudesta haastavat ihmiskeskeistä cisheteronormatiivista epistemologiaa. Analyysini perusteella nämä kuvaukset purkavat normatiivista tietokehystä ennen kaikkea kyseenalaistamalla lisääntymiskeskeiset, lajinormeihin nojaavat ja hyötyyn perustuvat oletukset sekä tuomalla tilalle moninaisuutta, toimijuutta ja nautintoa korostavia tulkintoja. Keskeistä on, että muunlajisten eläinten sukupuoli ja seksuaalisuus eivät näyttäydy poikkeamina oletetusta normista, vaan lähtökohtaisesti monimuotoisina ilmiöinä. Tämä horjuttaa käsitystä luonnosta cisheteronormatiivisen järjestyksen mukaisena ja paljastaa, kuinka vahvasti tällainen käsitys on sidoksissa ihmiskeskeisiin tulkintakehyksiin.

Tutkielman keskeinen väite on, että muunlajisten eläinten toimijuuden, moninaisuuden ja nautinnon tunnistaminen ei ainoastaan laajenna tietoa eläimistä, vaan haastaa tiedonmuodostuksen cisheteronormatiiviset ja ihmiskeskeiset lähtökohdat. Kun tiedontuotannon perustaksi asetetaan moninaisuus ja ei-inhimillinen toimijuus, myös käsitykset luonnollisuudesta, normaalista ja siitä, mikä on arvokasta, muuttuvat. Tämä tutkielman anti sijoittuu queer-ekologian, eläintutkimuksen ja epistemologian risteykseen ja tuo erityisesti suomalaiseseen keskusteluun näkökulman, jossa muunlajisia eläimiä koskeva tieto nähdään aktiivisena normien haastamisen välineenä. Tutkielma osoittaa, että cisheteronormatiivisuutta ei ylläpidetä vain ihmisiä koskevissa käsityksissä, vaan se läpäisee laajemmin tapoja, joilla ymmärrämme elämää, luontoa ja lajien välisiä suhteita.

Cisheteronormatiivisen ihmiskeskeisyyden purkamisella on laajoja seurauksia sekä tieteelliselle tiedontuotannolle että yhteiskunnallisille käytännöille. Kun muunlajiset eläimet tunnistetaan yksilöllisinä, kokevina ja nautintoon suuntautuvina toimijoina, tutkimuksen lähtökohdat muuttuvat: eläimiä ei enää tarkastella ensisijaisesti lisääntymisen tai hyödyllisyyden näkökulmasta, vaan moninaisina sosiaalisina ja kulttuurisina olentoina. Tämä haastaa myös vakiintuneita dualismeja, kuten ihminen/eläin ja luonto/kulttuuri, ja avaa mahdollisuuksia monilajisille ja queereille epistemologisille käytännöille. Samalla se tekee näkyväksi, kuinka hetero- ja cisnormatiiviset oletukset ovat muovanneet käsityksiä luonnosta ja luonnollisuudesta. Se, mikä näyttäytyy luonnollisena, on usein pitkän historiallisen ja kulttuurisen prosessin tulosta, jossa tietyt ilmiöt ovat luonnollistettu ja toiset politisoitu ja/tai jätetty näkymättömiin tai marginaaliin.

Auerin ja Äärin tekstit konkretisoivat, miten normatiivisia oletuksia voidaan purkaa. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden esiin tuominen osoittaa, ettei binäärinen sukupuolikäsitys tai lisääntymiskeskkeinen seksuaalisuus ole universaali lähtökohta edes biologisessa mielessä. Samalla analyysini tuo esiin, että nautinto on keskeinen osa myös muunlajisten eläinten elämää. Tämä siirtää huomion pois mekanistisista ja välineellisistä tulkinnoista kohti ymmärrystä eläimistä toimijoina, joilla on omia sosiaalisia suhteita, preferenssejä ja kehollisia, vuorovaikutuksellisia sekä kulttuurisia käytäntöjä. Tällainen näkökulma avaa myös mahdollisuuksia kielen uudelleentarkasteluun: kun muunlajisia eläimiä ei määritellä ensisijaisesti lisääntymisen kautta, myös tutkimuksen käsitteellinen kehys muuttuu avoimemmaksi moninaisuudelle.

Tutkielman tulokset haastavat tarkastelemaan uudelleen ihmisen ja muunlajisten eläinten välistä suhdetta. Jos eläimet ymmärretään nautintoon pyrkivinä ja kokevina yksilöinä, heidän asemansa pelkkinä hyödykkeinä tai tuotannon välineinä tulee entistä vaikeammin perusteltavaksi. Tämä avaa tilaa nykyisten käytäntöjen, kuten eläintuotannon, kriittiselle arvioinnille ja eettisten vaihtoehtojen pohtimiselle. Näiden havaintojen pohjalta haluan tarkastella tutkielman käytännön merkitystä sekä yhteiskunnallista merkitystä. Tuloksia voidaan hyödyntää erityisesti opetuksessa, tiedeviestinnässä sekä eläinoikeus- ja ympäristöajattelussa. Ne tarjoavat keinoja tiedon kriittiseen tarkasteluun. Samalla tutkielma osallistuu ekologisen kriisin kannalta keskeiseen kulttuuriseen muutokseen: ihmiskeskeisten ja normatiivisten luontokäsitysten purkamiseen. Vaikka tällaisen muutoksen vaikutukset ovat epäsuoria, ne tukevat pitkällä aikavälillä kestävämpiä ja vähemmän ihmiskeskeisiä tapoja jäsentää lajien välisiä suhteita.

Laajemmin tarkasteltuna cisheteronormatiivisen ihmiskeskeisyyden purkaminen vaikuttaa myös siihen, miten ymmärrämme ihmisyyttä. Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden tunnistaminen ei koske vain muunlajisia eläimiä, vaan heijastuu myös ihmisiä koskeviin normeihin, rakenteisiin ja odotuksiin. Näin tarkasteltuna kyse on laajemmasta yhteiskunnallisesta muutoksesta, joka koskee valtaa, normeja ja yhdenvertaisuutta.

Tutkielman rajauksen vuoksi esimerkiksi uskonnon ja kolonialismin vaikutukset cisheteronormatiivisen ja ihmiskeskeisen epistemologian muotoutumiseen jäävät vähälle huomiolle, vaikka ne ovat keskeisiä länsimaisen ajattelun historiallisia taustatekijöitä. Näiden teemojen tarkastelu tarjoaisi tärkeän jatkotutkimuksen suunnan.

Lisäksi olisi hyödyllistä tutkia empiirisemmin, miten cisheteronormatiiviset oletukset näkyvät suomalaisessa akateemisessa tutkimuksessa, sen rahoituksessa, julkaisuissa ja opetuksessa. Toinen keskeinen jatkokysymys liittyy siihen, millaista tietoa syntyy, kun tiedontuotannon lähtökohdaksi asetetaan eksplisiittisesti monilajinen ja queer epistemologia.

Tutkielma osoittaa, että muunlajisten eläinten sukupuolen, seksuaalisuuden ja toimijuuden tarkastelu voi toimia välineenä normatiivisten tietorakenteiden purkamisessa. Samalla se avaa näkymiä toisenlaisiin tapoihin ymmärtää lajien välisiä suhteita – ei hierarkkisina ja välineellisinä, vaan vastavuoroisina ja merkityksellisinä. Ajatus monilajisesta yhteiskunnasta kiteyttää tämän suunnan: se viittaa mahdollisuuteen rakentaa suhteita, jotka perustuvat huolenpitoon, kunnioitukseen ja yhteiseen olemiseen yli lajirajojen. Tällainen näkökulma ei ainoastaan laajenna käsitystämme muunlajisista eläimistä, vaan haastaa myös kuvittelemaan toisin sen, millaista yhteiselämä voisi olla.

Kuten Ääri (2025, 74) kirjoittaa:

“Uneliaat hyväilyjen hetket kukkojen kanssa ovat minulle queerejä aavistuksia. [...] Voi olla niin, että tämä monenlaisia nautintoja janoava laji, kesykana, elää monilajisessa yhteiskunnassamme elämää, jossa kanallisten nautintojen tavoittelu on mahdollista.”

Tämä aavistus tiivistää tutkielman keskeisen ajatuksen: toisenlainen tieto ei ainoastaan kuvaa maailmaa, vaan tekee toisenlaisen maailman mahdolliseksi.

Lähteet

- Ah-King, M. (2013). Queering animal sexual behavior in biology textbooks. *Confero: Essays on Education, Philosophy and Politics*, 1(2), 46–89. <https://doi.org/10.3384/confero.2001-4562.13v1i21d>
- Alaimo, S. (2010). Eluding Capture: The Science, Culture, and Pleasure of “Queer” Animals. Teoksessa C. Mortimer-Sandilands & B. Erickson (Toim.), *Queer Ecologies* (s. 51–72). Indiana University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt16gzhnz.5>
- Anderson, K. A., Teichroeb, J. A., Ramsay, M. S., Bădescu, I., López-Torres, S., & Gibb, J. K. (2024). Same-sex sexual behaviour among mammals is widely observed, yet seldomly reported: Evidence from an online expert survey. *PLOS ONE*, 19(6), e0304885. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0304885>
- Auer, C. (2021). Luonto ei ole hetero – Ajatuksia suokukoista, sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. *niin & näin*, 1/2021(108), 93–95.
- Bagemihl, B. (1999). *Biological Exuberance: Animal Homosexuality and Natural Diversity*. St. Martin’s Press.
- Barad, K. (2007). *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Duke University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv12101zq>
- BirdLife International. (2025.). *Ruff Calidris Pugnax Species Factsheet*. BirdLife DataZone. Noudettu 20. maaliskuuta 2026, osoitteesta <https://datazone.birdlife.org/species/factsheet/ruff-calidris-pugnax>
- Boroditsky, L. (2011). How language shapes thought. *Scientific American*, 304(2), 62–65. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican0211-62>
- Boslaugh, S. E. (ei pvm.). *Anthropocentrism*. Britannica Academic. Noudettu 14. maaliskuuta 2026, osoitteesta <https://academic.eb.com/levels/collegiate/article/anthropocentrism/605440>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>
- Braun, V., & Clarke, V. (2021). *Thematic Analysis: A Practical Guide*. SAGE.
- Butler, J. (1991). Imitation and Gender Insubordination. Teoksessa *Inside/Out*. Routledge.
- Butler, J. (2004). *Undoing Gender*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203499627>

- Campbell, N. A. (with Urry, L. A., Cain, M. L., Wasserman, S. A., Minorsky, P. V., Reece, J. B., & Urry, L. A.). (2018). *Biology: A global approach* (Eleventh edition, global edition). Pearson.
- Charmaz, K. (2024). *Constructing Grounded Theory*. SAGE Publications.
- Clutton-Brock, T. (2007). Sexual selection in males and females. *Science*, 318(5858), 1882–1885. <https://doi.org/10.1126/science.1133311>
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *U. Chi. Legal F.*, 1989, 139.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299. <https://doi.org/10.2307/1229039>
- Darwin, C. (with Smithsonian Libraries). (1871). *The descent of man, and selection in relation to sex*. London: John Murray. <http://archive.org/details/descentofmansele21871darw>
- Darwin, C. (1985). *The Correspondence of Charles Darwin: Volume 4, 1847-1850*. Cambridge University Press.
- Davis, J. (2024). *Lifting the lid on gay natural history*. Natural History Museum. Noudettu 14. tammikuuta 2026, osoitteesta <https://www.nhm.ac.uk/discover/gay-natural-history.html>
- Dewsbury, D. A. (2005). The Darwin-Bateman Paradigm in Historical Context. *Integrative and Comparative Biology*, 45(5), 831–837.
- Eppley, M. G., Dellinger, R. J., Curtis, L., Estien, C. O., Forg, L., Jones, A. J., Swank, A., & Lee, A. (2026). Where We Go From Here: Harnessing Queer Perspectives to Advance Practice in Ecology and Evolutionary Biology. *Ecology and Evolution*, 16(3), e73063. <https://doi.org/10.1002/ece3.73063>
- Fausto-Sterling, A. (2000). *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. Basic Books.
- Fisher, J. A. (Toim.). (2011). *Gender and the Science of Difference: Cultural Politics of Contemporary Science and Medicine*. Rutgers University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt5hj2h3>
- Foucault, M. (1978). *The History of Sexuality, Volume 1: An Introduction* (R. Hurley, Käänt.). Pantheon Books.
- Gaard, G. (1997). Toward a Queer Ecofeminism. *Hypatia*, 12(1), 114–137.

- Gilbert, S. F., & Gilbert, S. F. (2000). *Developmental Biology* (6th p.). Sinauer Associates.
- Gowaty, P. (1997a). Sexual Dialectics, Sexual Selection, and Variation in Reproductive behavior. Teoksessa P. Gowaty, *Feminism and Evolutionary Biology Boundaries, Intersections and Frontiers* (1st ed. 1997.). Springer US. <https://doi.org/10.1007/978-1-4615-5985-6>
- Gowaty, P. (1997b). *Feminism and Evolutionary Biology Boundaries, Intersections and Frontiers* (1st ed. 1997.). Springer US. <https://doi.org/10.1007/978-1-4615-5985-6>
- Halkka, A. (2020, maaliskuuta 26). Suokukkojen turnajaiset – yksi kevään hienoimmista luonnonnäytelmistä. *Suomen Luonto*. <https://suomenluonto.fi/artikkelit/suokukkojen-turnajaiset-ovat-yksi-suomen-kevaan-hienoimmista-luonnonaytelmista/>
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575–599. <https://doi.org/10.2307/3178066>
- Haraway, D. J. (2003). *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Prickly Paradigm Press. (3957844). <https://research.ebsco.com/linkprocessor/plink?id=d85b5adc-7de8-336f-b1fo-6683fe41548a>
- Haraway, D. J. (2013). *When Species Meet*. U of Minnesota Press.
- Hird, M. (2006). Sex Diversity and Evolutionary Psychology. *The Psychologist*, 19, 30–32.
- Hird, M. J. (2008). Animal Trans. Teoksessa *Queering the Non/Human*. Routledge.
- Irni, K. (2023). Revisiting Ecofeminist Genealogies: Towards Intersectional and Trans-Inclusive Ecofeminism. Teoksessa *Feminist Animal and Multispecies Studies: Critical Perspectives on Food and Eating* (s. 207–247). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004679375_009
- It's official—The platypus is weird. (2004, lokakuuta 25). *ABC News*. <https://www.abc.net.au/news/2004-10-25/its-official---the-platypus-is-weird/572914>
- Karhu, S. (2025). Maitoutopioita ja outoja nautintoja. Teoksessa H. Davis, T. Elfving, S. Etkins, E. Hyttinen, K. Irni, A. Seppä, J. Klein, S. Hyytiäinen, Parvs (kustantamo), & Taideyliopiston Kuvataideakatemia (Toim.), *Queer-ekologia ja taide*. Parvs.
- Knight, J. (2002). Sexual stereotypes. *Nature*, 415(6869), 254–256. <https://doi.org/10.1038/415254a>

- Kotus, Kotimaisten kielten keskus (2019). *Vuoden sanapöiminnöt 2019*. Noudettu 13. tammikuuta 2026, osoitteesta <https://kotus.fi/ajankohtaista/vuoden-sanapöiminnöt/vuoden-sanapöiminnöt-2019/>
- Krizek, G. O. (1992). Unusual interaction between a butterfly and a beetle: "sexual paraphilia" in insects? *Tropical Lepidoptera Research*, 118–118.
- Larson, S. (2025). Cisnormativity. Teoksessa R. Cover & C. E. Newman (Toim.), *Elgar Encyclopedia of Queer Studies* (s. 59–62). Edward Elgar Publishing Ltd. <https://doi.org/10.4337/9781803922102.ch015>
- Linnaeus, C. (1758). *Systema Naturae per regna tria naturae, secundum classes, ordines, genera, species, cum characteribus, differentiis, synonymis, locis*. (10.). Laurentius Salvicus.
- Loveland, J. L., Giraldo-Deck, L. M., & Kelly, A. M. (2022). How inversion variants can shape neural circuitry: Insights from the three-morph mating tactics of ruffs. *Frontiers in Physiology*, 13, 1011629. <https://doi.org/10.3389/fphys.2022.1011629>
- Margulis, L., & Sagan, D. (1997). *What is Sex?* Simon & Schuster Editions.
- Martin, E. (1991). The Egg and the Sperm: How Science Has Constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 16(3), 485–501. <https://doi.org/10.1086/494680>
- Maynard Smith, J. (1978). *The Evolution of Sex*. CUP Archive.
- Monk, J. D., Giglio, E., Kamath, A., Lambert, M. R., & McDonough, C. E. (2019). An alternative hypothesis for the evolution of same-sex sexual behaviour in animals. *Nature Ecology & Evolution*, 3(12), 1622–1631. <https://doi.org/10.1038/s41559-019-1019-7>
- Mortimer-Sandilands, C., & Erickson, B. (2010). INTRODUCTION: A Genealogy of Queer Ecologies. Teoksessa C. Mortimer-Sandilands & B. Erickson (Toim.), *Queer Ecologies* (s. 1–48). Indiana University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt16gzhnz.4>
- Ollila, T. (2020, helmikuuta 21). *TIINA OLLILA: MUUNLAJISIA OOMME KAIKKI, KAIKKI!* -. <https://www.elaimiksi.fi/2020/02/21/tiina-ollila-muunlajisia-oomme-kaikki-kaikki/>
- Owen, D. F. (1988). Scientific Notes: Mimicry and transvestism in *Papilio phorcas* (Lepidoptera: Papilionidae). *Journal of the Entomological Society of Southern Africa*, 51(2). https://doi.org/10.10520/AJA00128789_4026

- Parker, G. A., Baker, R. R., & Smith, V. G. F. (1972). The origin and evolution of gamete dimorphism and the male-female phenomenon. *Journal of Theoretical Biology*, 36(3), 529–553. [https://doi.org/10.1016/0022-5193\(72\)90007-0](https://doi.org/10.1016/0022-5193(72)90007-0)
- Pavelka, M. S. M. (1995). Sexual Nature: What Can We Learn from a Cross-Species Perspective? Teoksessa P. R. Abramson & S. D. Pinkerton (Toim.), *Sexual Nature/Sexual Culture*. University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/S/bo3643118.html>
- Plumwood, V. (Toim.). (1993). *Feminism and the mastery of nature*. Routledge.
- Rossi, L.-M., & Sudenkaarne, T. (2021). "Queer" kotiutui – mitä tapahtui "pervolle"? <http://hdl.handle.net/10138/337092>
- Roughgarden, J. (2013). *Evolution's Rainbow: Diversity, Gender, and Sexuality in Nature and People*. University of California Press. <http://ebookcentral.proquest.com/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=1375430>
- Sandilands, C. (1994). Lavender's Green? Some Thoughts on Queer(y)ing Environmental Politics. *UnderCurrents: Journal of Critical Environmental Studies*, 6, 20–25. <https://doi.org/10.25071/2292-4736/37697>
- Sandilands, C. (2001). Desiring Nature, Queering Ethics. *Environmental Ethics*, 23(2), 169–188. <https://doi.org/10.5840/enviroethics200123226>
- Schiebinger, L. (1993). Why Mammals are Called Mammals: Gender Politics in Eighteenth-Century Natural History. *The American Historical Review*, 98(2), 382–411. <https://doi.org/10.2307/2166840>
- Suomen lajien uhanalaisuus: Punainen kirja 2019*. (2019). Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. <http://hdl.handle.net/10138/299501>
- Swift, B. (2024). What sexual diversity in the natural world can teach humans about sex, gender, and inclusive biology. *BioScience*, 74(7), 424–429. <https://doi.org/10.1093/biosci/biae018>
- Tang-Martinez, Z. (2010). *Bateman's Principles: Original Experiment and Modern Data For and Against*. *Encyclopedia of Animal Behavior*, 166–176. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-045337-8.00182-0>
- Tang-Martinez, Z., & Ryder, T. B. (2005). The Problem with Paradigms: Bateman's Worldview as a Case Study. *Integrative and Comparative Biology*, 45(5), 821–830. <https://doi.org/10.1093/icb/45.5.821>

- Terry, J. (2000). "Unnatural acts" in nature—The scientific fascination with queer animals. *GLQ A Journal of Lesbian and Gay Studies*, 6. <https://doi.org/10.1215/10642684-6-2-151>
- Vasey, P. L. (1995). Homosexual behavior in primates: A review of evidence and theory. *International Journal of Primatology*, 16(2), 173–204. <https://doi.org/10.1007/BF02735477>
- Vasey, P. L. (2004). Sex differences in sexual partner acquisition, retention, and harassment during female homosexual consortships in Japanese macaques. *American Journal of Primatology*, 64(4), 397–409. <https://doi.org/10.1002/ajp.20088>
- Wilson, E. (2002). Biologically Inspired Feminism: Response to Helen Keane and Marsha Rosengarten, "On the Biology of Sexed Subjects". *Australian Feminist Studies*, 17(39), 283–285. <https://doi.org/10.1080/0957126022000018098>
- Ääri, H. (2023). *Broilerikulttuuri: Lihateollisuuden kanat suomenkielisessä proosassa ja sarjakuvassa vuosina 1969–2019*.
- Ääri, H. (2025). Kukot ja queer. Teoksessa V. Alasuutari, L. Kähkönen, T. Juvonen, & Gaudeamus oy, *Toivoa, vimmaa ja vastarintaa: Kirjoituksia queer- ja transaktivismista* (s. 64–75). Gaudeamus.